

ARISTOTEL SPIRO:

Veshja e çasteve poetike me mantel gjuhësor, një përpjekje për të fiksuar historinë tonë shpirtërore

Bisedoi Andreas Dushi

ÇELËSI QË HAPI

KUTINË E PANDORËS

Nga Primo Shllaku

Që në fillimet e shtatorit, por edhe në ditët e parandëshme, kur u mor vesht se në rrethrotullimin e Kryeperashit ishte zgjedhë një rrotullak bari për të vendosë site specific një vepër monumentale prej çeliku korten, të cilën e quejtën Çelësi. (fq. 4)

SHËNIME MBI LIBRAT

Rasti i *Prillit të thyer* të Kadaresë dhe i *Match Point* të Woody Allen

Kanuni: e ndal apo e nxit gjakmarrjen?

Nga Mehmet Elezi (fq. 6)

Romani i Fate Velajt

“Mossanga” - një rrëfim mbi Vlorën, Shqipërinë dhe absurdin trishtues që lamë pas

Nga Ilir Yzeiri (fq. 8)

Romani “Tri jetët e zotit P.” i Virgjil Muçit

NJË TRILOGJI PËR PASIONIN E SUNDIMIT

Nga Raimonda Belli Gjençaj (fq. 9)

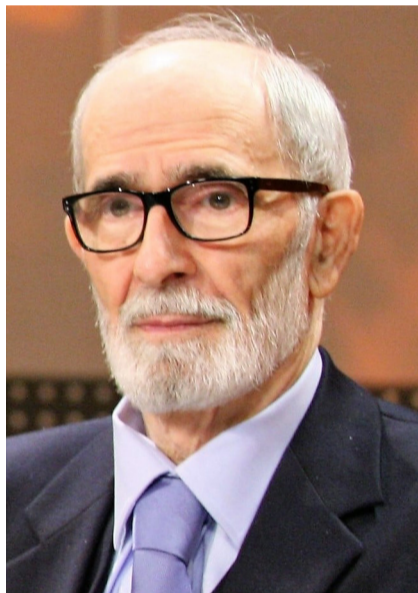
Vështrim mbi poezinë “Të dëbuemit”

Frederik Rreshpja për shpërnguljen e shqiptarëve të Kosovës në Turqi

Nga Fatlum Mehulli (fq. 10)

“Në fillim ishte Fjala...”

Shënime nga Erlind Sulko (fq. 21)

Prej relacioneve ekuivalente deri te qarku resemantik

EPOLEKSIKONOMAT E PROZËS SË REXHEP QOSJES

Nga Begzad Balii

Një prej mënyrave me të cilat profesor Rexhep Qosja i ka ndërtuar prozat e tij “Vdekja më vjen prej syve të tillë”, “Një dashuri dhe shtatë faje” dhe “Bijtë e askujt” I, II, “Nata është dita jonë” dhe “Të fshehtat e treguara”, është edhe struktura e veçantë e rrafshve kuptimore të toponimeve dhe antroponimeve. (fq. 11)

Seriali në Netflix i bazuar në librin e G. G. Márquez

“100 vjet vetmi”, përsiatje: Një adaptim magjepsës i një romani “që nuk bëhet dot film”.

Nga Keith Watson, “Telegraph” (fq. 15)

HARUKI MURAKAMI:

Librat e mi janë kritikuar kaq shumë gjatë viteve, nuk u kështoj vëmendje

Bisedoi John Self, “The Guardian”

(fq. 23)

BIBLIOTEKË

Mira Meksi (fq. 14)

Flutura mes gjinjve

Anton Papeleka (fq. 12)

Takim në Pyllin e Zanave

Shqiponja Axhami (fq. 16)

Shtatë ditët e pendesës

Ivan Bunin (fq. 18)

Korbi

Esmeralda Shpata (fq. 19)

Rasti për të këmbëngulur

Dhimitër Pojanaku (fq. 20)

Mëngjes dhe pak natë

Arben Meksi (fq. 24)

Karikatura e së shtunës

Nga libri “GJON MILI”

KUJTOJMË FOTOGRAFIN E SHQUAR DHE ANËTARIN E VATRËS, GJON MILI, NË 120-VJETORIN E LINDJES

Nga Qemal Agaj (fq. 22)

Fëmija i parë i çiftit, Vasil Mili dhe Viktori Çekani, Mili lindi në Korçë më 28 Nëntor, 1904. Katër vjet më vonë së bashku me nënën shpërngulen në Bukuresht, ku babai jetonte.

A.D.: Profesor Aristotel, në vazhden e diskutimeve më të fundit mbi dy kampet e qasjes ndaj vjetërsisë së shqipësisë, atij shkencor dhe tjetrit popullor, ju si një mbrojtës i së logjikshmes shkencore jeni gjendur disa herë nën sulme të ashpra, të pabarabarta dhe krejt të padrejta prej anës tjetër. Prandaj, jam vërtet kureshtar të di, a ju kanë lënduar ato sjellje? Më mirë të them, ju lëndojnë më tepër ato sjellje absurde kundër jush dhe kolegëve tuaj apo fakti që një pjesë e popullit i beson ato teori?

A.S.: Unë do të thosha se dy anët e qasjes janë shkencore dhe antishkencore. Ju patjetër e keni fjalën për disa individë që hiqen si etimologë të shqipësisë, por që në fakt janë etimologë vulgarë, etimologë popullorë dhe predikojnë se shqipja është nëna e të gjitha gjuhëve të botës dhe nëpërmjet shqipësisë mund të shpjegohen fjalët e të gjitha gjuhëve që fliten në botë. Është e qartë se këto janë marrëzira që nuk kanë asnjë lidhje me shkencën, por mund të quhen as populllore. Janë thjesht antishkencore. Asnjë nga gjuhët e sotme, sikundër asnjë nga gjuhët e së kaluarës nuk mund të konsiderohet nëna e gjuhëve të tjera. Këto koncepte janë të papranueshme për gjuhësinë. Mua më vjen keq për ata naivë që i besojnë këto përralla, më vjen ndot për ata "përrallëtarë" që i predikojnë dhe ndiej zemërim për ata moderatorë injorantë ose keqdashës që ftojnë nëpër studiot televizive sharlatanët turboalbanologë.

A.D.: A mendoni se dëmi i bërë duke i lejuar këto teori të qarkullojnë, madje edhe duke i promovuar ndër media të ndryshme, është i riparueshëm në situatën kaotike të onlajnit falë së cilës një video në Tik-Tok arrin të një publik më i gjerë sesa televizionet kryesore?

A.S.: Besoj se media e përgjegjshme duke refuzuar të bëhet tribunë për vulgaritetet të tilla do të ndihmonte që kjo gjendje të përmirësohej ndjeshëm. Nëse nëpër televizione do të ftoheshin më shumë gjuhëtarët dhe jo sharlatanët e shkencës, jam i sigurt se situata do të ndryshonte. S'do mend që nëpër rrjetet sociale diskutimi i këtyre temave tërheqëse do të vazhdonte dhe vulgaritetet nuk do të mungonin. Por tjetër është t'u japësh tribunë këtyre tipave dhe tjetër t'i lësh të "lehin" nëpër rrjetet sociale.

A.D.: Duke qenë se gjithë shpjegimet e këtij lloji "etimologjik" kërkojnë më pak sesa pesëmbëdhjetë sekonda, si mund t'ja dalim që t'u shpjegojmë njerëzve se për këto punë nevojitet një kohë shumë më e gjatë, sidomos në këto ditë kur informacioni vjen nga çdo anë dhe praktikisht, askush nuk do të kalojë më shumë sesa një fragment minute duke folur për një çështje të caktuar?

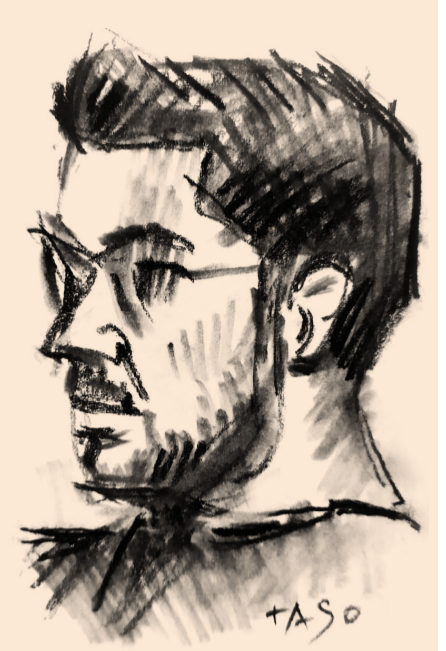
A.S.: Detyra jonë është të nyjëtojmë një ligjëratë shkencore me argumente të qarta. Po ashtu, kemi për detyrë që ta popullarizojmë shkencën e albanologjisë bashkë me çështjet e saj që kanë interes më të gjerë në publik, ta bëjmë gjuhësinë më tërheqëse dhe më të dashur për njerëzit. Duhet të tregojmë fytyrën e vërtetë mashtrore të këtyre "fallxhorëve" të etimologjisë duke dëshmuar me argumente bindëse pavlefshmërinë e alkimive të tyre etimologjike. Ç'është e vërteta, një pjesë e madhe njerëzish e kuptojnë se sa komike janë shpjegimet që japin këta "fallxhorë", saqë shpesh herë shërbejnë si lëndë e parë për emisionet humoristike.

Ka diçka që duhet theksuar në gjithë këtë histori. Beteja jonë me etimologët vulgarë nuk është që t'i bindim ata se sa gabim e kanë në ato që thonë. Nëse përpjekja jonë nuk do të ishte e tillë, ne jemi të dështuar, sepse atyre nuk u bëhet vonë për shkencën, nuk interesohen fare që të ndjekin një vijë argumentimi shkencore. Detyra jonë është

ARISTOTEL SPIRO:

Veshja e çasteve poetike me mantel gjuhësor, një përpjekje për të fiksuar historinë tonë shpirtërore

Bisedoi Andreas Dushi

Vizatim nga Anastas Kostandini - Taso

t'u bëjmë të qartë njerëzve se qëllimet e etimologëve vulgarë ose turboalbanologëve, siç quhen shpesh herë, janë kombëtarisht të sëmura dhe politikisht të skajshme. Ata nuk kanë argumente, por përdorin vetëm sharje. Në fjalorin e tyre përmbahen fjalët "tradhtar", "antishqiptar", "agjent i paguar", ndërsa hedhin baltë mbi figurat e ndritura të gjuhësisë shqiptare. Ky nuk është debat shkencor. Në komunikimin akademik nuk njihet ky fjalor agresiv dhe ky nivel i ulët kulturor dhe edukativ. Kjo mënyrë komunikimi e tyre është një tjetër argument i heshtur se ata nuk ia kanë haberin jo vetëm gjuhësisë por as metodës së kërkimit shkencor dhe as komunikimit akademik.

A.D.: Tek përgatitesha për këtë bisedë, po kërkoja në skedaret e Bibliotekës Kombëtare emrin tuaj dhe befasi gjeta një libër tuajin me poezi, "Në Festën Erotike", botuar në vitin 2001. Paragjykim nga ana ime, patjetër, pasi ka raste kur gjuhëtarët shkruajnë poezi. Çabej, për shembull, kishte shkruar disa sonete që iu botuan vite më vonë. Ju ka shpënë ndjeshmëria e gjuhëtarit tek poezia, apo letërsia te studimi i gjuhës?

A.S.: Është e kundërta. Gjithmonë kam konsideruar se i takoj poezisë, qysh në moshën e adoleshencës dhe më vonë në vitet studentore e në vijim. Poezia është kudo dhe përpjekja për ta zbuluar na e zbuluar jetën. Por kur arrijmë t'u veshim çasteve tona poetike mantelin gjuhësor, atëherë kemi bërë një përpjekje për të fiksuar historinë shpirtërore të vetes sonë, historinë shpirtërore të kohës sonë. Detyra jonë është që ta jetojmë bukur këtë jetë që na jepet. Sa mirë do të ishte sikur secili prej

nesh ta niste ditën me një metaforë të re!

Ka qenë një kohë që poezinë dhe gjuhësinë i kam dashur njëloj. Derisa erdhi një çast që gjuhësia më rrëmbeu. Sidoqoftë, i rikthehem vazhdimisht poezisë, herë si përjetim, herë si lexim dhe herë si krijim. Ju përmendët shembullin e Çabejt që ka shkruar poezi brilante. Nuk më duket aspak e papajtueshme që të jesh njëkohësisht poet dhe gjuhëtar. Njoh mjaft raste të ngjashme. Kur lexoj tekstet studimore të Eqrem Çabejt herë herë më jepet përshtypja se gërshetohen së bashku saktësia shkencore dhe stili elegant i përshkrimit dhe argumentimit. Ka gjithmonë një poetikë të fshehur në tekstet e tij shkencore. Është ai emocion që të jepet kur pas fjalëve dhe formave të njohura shpaloset një botë e panjohur, një histori e papritur e rrëfyer në mënyrë origjinale, por gjithmonë duke i mbetur besnik metodës së kërkimit shkencor.

A.D.: Po përmend vetëm një poezi të atij libri, *Theror*:

Këtë ditë po e flijoj.

Qoftë një mblatë në kujtim të përpjekjeve të humbura dhe një premtim i fitores së ardhme.

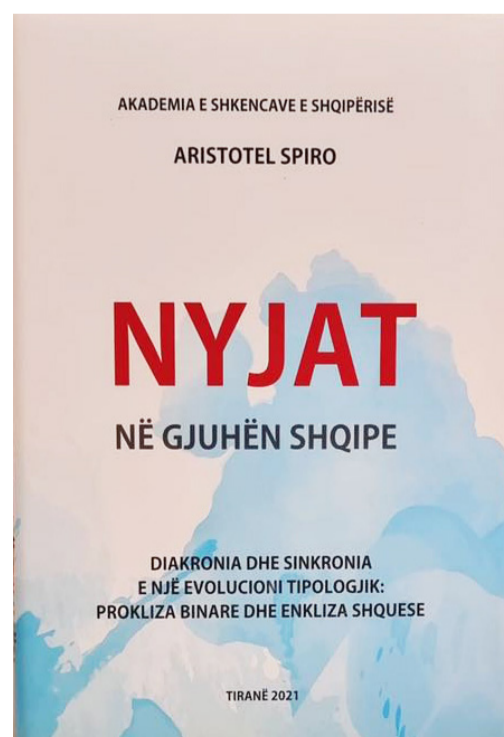
E shqyrtoni ditën tuaj para se t'ia mblatoni së shkuarës dhe t'ia besoni vetveten së ardhmes? Nëse po, si do ta përshkruanit një ditë tuajën?

A.S.: Njëra ditë nuk i ngjan tjetrës. Megjithatë, kanë diçka të përbashkët të gjitha. Përmbajnë elemente të materiales dhe shpirtërores, kanë prozën dhe

poezinë. Quaj ditë të suksesshme atë ditë që kam krijuar diçka, qofshin disa rreshta mendimesh për gjuhën ose për jetën. Jeta është e bukur kur e kalon me njerëzit e dashur, me shokët, kur njerëz të rinj e sheh vise të reja. Por nuk ka kënaqësi më të madhe sesa kënaqësia që të jep krijimi. Përpjekja për krijim është si një veprimtari e ndërgjegjshme për të depërtuar në të panjohurën, për të pasuruar përvojat tona me lëndë dhe shpirt. Megjithatë, duhet ndonjëherë edhe një pauzë, një frymëmarrje e thellë për të kuptuar rrugën e përshkuar, duhet një shikim i thellë brenda vetes, ndoshta edhe një dyshim për të vërtetën, një e vërtetë që duhet t'u nënshtrohet sprovave të reja për të qenë e tillë.

A.D.: Sërish tek kërkoja në Bibliotekë, vura re se para një dekade e gjysëm jeni përfshirë në një debat në shtypin e kohës. Pa u ndalur te tema e debatit, por te mungesa e medias së shtypur sot... Si e shihni këtë fakt? Ju shqetëson? Pasi personalisht, jam i bindur se sikur debati të mos ishte zhvendosur në portale apo Facebook ku çdo gjë është *fast*, shumë budallallëqe nuk do të thuheshin, pasi koha për ta menduar përgjigjen domosdoshmërisht do të ishte më e madhe.

A.S.: Është e vërtetë se në epokën e internetit dhe digitalizimit shtypi i shkruar përjeton një krizë të thellë për shkak të ndryshimeve revolucionare që kanë pësuar rrjetet e komunikimit dhe të informacionit. Gazeta të mëdha prestigjioze nuk shtypen më. Por edhe ato që shtypen kanë versionin e tyre online. Kjo krizë vërehet edhe në Shqipëri. Kjo është një prirje që do të

rezikojë gjithnjë e më shumë shtypin e shkruar. Pavarësisht ndryshimeve të mëdha që kanë ndodhur, e quaj si shenjë normaliteti botimin e shtypit të përditshëm me të njëjtën mënyrë që quaj shenjë normaliteti udhëtimet me tren që bënim dikur, të cilat aq shumë na mungojnë tani. Po për këtë duhet një përgjegjësi e madhe e të shkruarit, në mënyrë që gazeta e shtypur të bëhet tërheqëse për lexuesit dhe të ketë tema e analiza që nuk gjenden online. Interneti do të jetë gjithnjë konkurrues për shkak të aftësive të pakufizuara të shprehjes semiotike, ku mbizotëron imazhi lëvizës dhe fjala e shkruar gjithnjë e më shumë i afrohet gjuhës së folur në aspektin kohor të aktualizimit, është si me thënë një e folur vizive. Kjo përbën edhe përparësinë e komunikimit internetik: Informacioni jepet në kohë reale. Shtypi elektronik nga kjo pikëpamje, pavarësisht abuzimeve dhe rrezikut të informacionit të rremë, është më i parapëlqyer. Rrjedhimisht, nëse një gazetë e printuar ushqehet kryesisht me postimet në rrjetet sociale, nuk ka shumë gjasa që të mbijetojë.

A.D.: Mendoni se Kavafis është poeti më i mirë i Greqisë moderne? Dhe si përkthyes i tij e jo vetëm, sa përqind e poezisë besoni se mund të bartet nga njëra gjuhë tek tjetra gjatë procesit të përkthimit?

A.S.: Greqia moderne ka nxjerë emra poetësh të mëdhenj. Le të përmendim vetëm dy nobelistë: Jorgos Seferis dhe Odiseas Elitis. Por ka edhe një oqean poetik si Janis Ricos, apo Tasos Livadhis, Niqiforos Vretakos, Milto Sahturis, Qiqi Dhimula, Titos Patriqios, Manolis Anagnostaqis, Janis Kondos, Katerina Angjelaqi-Ruk etj. etj. për t'u kufizuar vetëm tek një pjesë e tyre. Sigurisht, Kostandin Kavafis zë një vend krejt të veçantë në letërsinë greke, duke qenë poeti i saj më ndërkombëtar. Është poeti grek i përbotshtëm që shkruan kryesisht greqisht. Nga mënyra e të shkruarit u ngjan autorëve të lashtë dhe por është njëkohësisht edhe shprehës i një fryme moderne në poezi. Poezia e tij duket e thjeshtë në formë, por përmban një lehtësi mashtruese, përdërisa nën vargun e një sintakse të zakonshme me një fjalor të përzier greqishteje të kulluar (katharévusa) dhe dialektore fshihet një punë e imët prej mjeshtri të rregjur. Këto duhet të ketë parasysh përkthyesi gjatë bartjes së vargjeve të tij në gjuhën mikpritëse. I kam pasur parasysh edhe unë gjatë përpjekjes sime përkthimore shumëvjeçare, e cila u kurorëzua me botimin e veprës poetike të Kavafit më 2010. Ka disa raporte tekstore që krijohen aty midis formash të greqishtes së lashtë, katharévusës dhe greqishtes së re demotike, të cilat përkthimtarisht i kam zgjidhur duke përdorur disa forma të marra nga autorët e vjetër shqiptarë (Buzoku, Budi, Bardhi, Bogdani). I besoj përkthimit, i besoj përkthyesit. Besoj se çdo gjë mund të bartet nga njëri qytetërim në tjetrin. Historia e botës është historia e ndërveprimit paqësor e jopaqësor midis popujve e vendeve, është historia e këmbimit të përvojës së tyre, e shprehur me larmi gjuhësore. Besoj se përkthimi ekziston aty ku ka njerëz që duan të komunikojnë. Ka një potencialitet ekzistence objektive të tekstit të folur ose të shkruar në gjuhën mbërritëse. Teksti ndodhet aty në një formë të padukshme. Përkthyesi nuk bën gjë tjetër veçse gjen përkatësinë leksikore e gramatikore midis dy kulturave midis dy qytetërimeve dhe në këtë mënyrë rindërton tekstin e origjin alit me mjetet e gjuhës mikpritëse. Kjo është merita e tij: aftësia për të gjetur përkatësitë. E kjo bëhet falë aftësive të tij përkthimore, të cilat shkojnë përtej aftësive (kompetencave) në gjuhët përkatëse. Pra, nuk mjafton vetëm të dish të flasësh e të shkruash një ose dy gjuhë, por duhet njëkohësisht të

jesh në gjendje të bësh atë kapërcimin e natyrshëm semiotik nga njëra gjuhë në tjetrën. Pa njohjen e thellë të gjuhëve, në vështrim të qytetërimit, që shprehin fjalët e fjalitë, nuk mund t'i futesh sfidës së bukur të përkthimit. Kjo sfidë përballohet me sukses vetëm atëherë kur si përkthyes ndihesh natyrshëm në kontekstin ndërkulturor që përfaqëson çifti i gjuhëve pjesëmarrëse, sidomos kur ke padurimin e brendshëm për të pritë gjuhësisht në gjuhën mikpritëse kumtin e gjuhës ardhëse. Prandaj përkthimi është gjithmonë një shkallë më tej se njohja e gjuhës.

A.D.: Ndoshta kjo temë nuk mund të diskutohet në një intervistë ku nuk është subjekti themelor i saj, por si i gjykoni, në rrafsh sinkronik dhe diakronik ndikimet reciproke mes Shqipërisë dhe Greqisë?

A.S.: Shqiptarë e grekë janë popujt më të vjetër indoevropianë të Ballkanit. Flasin dy gjuhë që janë degë më vete të familjes indoevropiane. Duke qenë në fqinjësi, kanë ecur së bashku në histori. Aq të lidhur kanë qenë me njëri-tjetrin, sa që kur erdhi koha e krijimit të shteteve kombëtare, diferencimi politik shtetëror midis tyre u shoqërua me tensione dhe fërkime, me pasione e paragjykime, të cilat shfaqen hera herës edhe sot si re të zeza që mbulojnë qiellin e një marrëdhënieje që historia e ka paracaktuar të jetë miqësore. Sado helm të hedhin disa në marrëdhëniet midis grekëve e shqiptarëve, ata do të gjejnë mënyrën të ecin së bashku përpara. Nuk ka shumë ndryshime temperamenti e mendësie midis shqiptarëve dhe grekëve. Shqiptarët që jetojnë në Greqi, ndihen si në vendin e vet, kanë krijuar shpejt miqësi me grekët dhe ndajnë bashkë me ta gëzime dhe hidhërim. Të njëjtën gjë provojnë edhe grekët kur vijnë në Shqipëri: u duket sikur nuk janë në një vend të huaj. Prania e elementit arvanit në Greqi është një tjetër faktor që na bashkon. Na bashkojnë shumë doke e zakone, na bashkojnë të njëjtat motive muzikore, sidomos me ato të Greqisë Kontinentale. Gjuha shqipe është ndikuar nga greqishtja, por edhe greqishtja është ndikuar nga shqipja.

A.D.: Ju jeni një mbrojtës i drejtshkrimit të dalë nga Kongresi i '72-shtit, por po t'ju kërkoja të rendisni disa problematika të

cilat në gjykimin tuaj duhen rishikuar, cilat do të përmendnit?

A.S.: Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe është një arritje historike e shqiptarëve, sepse nëpërmjet rregullave të njësuara të drejtshkrimit, kodifikoi gjuhën letrare kombëtare shqipe ose standardin, siç quhet tani. Por që atëherë kanë kaluar mbi pesë dekada dhe mjaft gjëra kanë ndryshuar në gjuhën shqipe. Edhe pse drejtshkrimi është pjesa e gjuhës që ndryshon më ngadalë se çdo aspekt tjetër i gjuhës, prapëseprapë ka vend për disa ndryshime, të cilat do t'i japin drejtshkrimit shqip një fytyrë më moderne.

Së pari, duhet riformuluar parimi themelor i drejtshkrimit shqip, i cili është parimi fonologjik. Parimi themelor i drejtshkrimit të të gjitha gjuhëve të botës është parimi fonologjik. Gjuha shqipe nuk mund të bëjë përjashtim këtu. Parimi fonetik, që Kongresi e përcaktoi në mënyrë të pasaktë si parimin themelor të drejtshkrimit shqip është në fakt një nga zbatimet e parimit fonologjik.

Së dyti, duhet të mos njihet parimi morfologjik i drejtshkrimit të gjuhës shqipe, sepse shkrimi i njësuar shqip është shumë i ri, rreth 100-vjeçar. Parim morfologjik kanë disa gjuhë me drejtshkrim të vjetër, si greqishtja, anglishtja, frëngjishtja. Gjuha shqipe nuk ka parim morfologjik, sikundër italishtja, spanjishtja, rusishtja, bullgarishtja etj. Argumentimi që përdoret në ligjëratën gjuhësore shqiptare për parimin morfologjik i takon në fakt parimit fonologjik të drejtshkrimit.

Njohja e parimit fonologjik si parimin themelor të drejtshkrimit shqip do ta mbrojë drejtshkrimin dhe gjuhësn shqipe nga propozimet arbitrare të disa kolegëve gjuhëtarë për të ndërhyrë e ndryshuar drejtshkrimin e disa fjalëve ose të disa kategorive fjalësh duke u nisur nga konsiderata subjektive për shqiptimin ose jo të zanores /ë/.

Një tjetër ndryshim në drejtshkrim është ai që lidhet me normën gjuhësore, e cila mund të mos jetë shumë strikte. Këtu e kam fjalën më shumë për normën leksikore, e cila mund të pasurohet me fjalë nga forma gjuhësore të shqipes që flitet në Kosovë dhe në Maqedoninë e Veriut. Disa shprehje gjuhësore që fliten në këto treva mund të pranohen si normative, me kusht që të ruhet njësia gjuhësore.

Gjithsesi, rekomandohet që ndryshimet gjuhësore nuk mund të bëhen në masë, sepse ashtu do të cenohej një element i rëndësishëm i komunikimit, që është integriteti grafik i shenjës gjuhësore. Me ç'të drejtë mund t'i thuash dikujt që zbaton rregullat e drejtshkrimit se që tani e tutje ti do të fillosh t'i shkruash ndryshe fjalët? Prandaj duhet shumë kujdes kur mendojmë të propozojmë rregulla për ndryshimin e drejtshkrimit.

A.D.: Për ta mbyllur, disa pyetje pak arbitrare:

a. Cilit tekst teorik i referoheni më shpesh në punimet tuaja?

A.S.: Ka disa tekste teorike që kam nevojë t'u referohem në punimet e mia. Varet gjithmonë nga tema e punimit. Teoricienët e mëdhenj më shumë i lexoj për të rikonfirmuar pozicionin tim teorik. Sosyri është klasik dhe gjithmonë aktual, pavarësisht rezervave që janë shprehur herë pas here. Edhe Çomskin më shumë e lexoj sesa e citoj. Dikur kisha shumë dëshirë të ndiqja André Martinet-në – dhe e citoja – derisa në një moment njëri prej profesorëve mentorë të doktoratës sime më tha duke qeshur: "Heu, edhe unë e kisha dikur shumë qejf!". Në punimet e një gjuhëtari modeli teorik ka shumë rëndësi, por më shumë rëndësi kanë ata autorë që kanë marrë me të njëjtën temë. Në këtë vështrim për mua autorë tavoline janë Holger Pedersen, Eqrem Çabej, Shaban Demiraj, Selman Riza, Besim Bokshi, Koleç Topalli, Alexandru Rosetti etj.

b. Cilit libër letrar i besoheni kur keni nevojë për të rigjetur qetësinë?

A.S.: Më pëlqen shumë Platoni, sidomos "Apologjia e Sokratit", një tekst emblematic për qytetërimin perëndimor. Është njëkohësisht histori dhe letërsi, filozofi dhe poezi.

c. Që teori pseudo-etimologjike të mos ngjisin më masivisht në shoqëri, cilin libër do të sugjeroni si një *must read* nga të gjithë, me ose pa formim filologjik?

A.S.: Kohët e fundit janë botuar dy libra shumë orientues në lidhje me dukurinë shoqërore të etimologjisë vulgare: "Përrallëtarët e gjuhës shqipe" me autor Ardian Vehbiun dhe "Në mbrojtje të arsyes albanologjike – Kundër fallxhorëve të gjuhës shqipe" nga një grup autorësh ndër të cilët bëj pjesë edhe unë.

edhe peshën ma të madhe të informacionit identifikues mbi sendin janë jashtë fushës së pamjes dhe krejt të padeshifrueshëm. Dhe po e theksoj se mosdeshifrimi i sendit të ofruem si vepër arti nuk vjen as nga injoranca e shoferave-kundrues, as nga mungesa e dijeve të tyre për artet bashkëkohore dhe paplotënia e tyre estetike, por sepse forma që ngrihet para syve tanë si ndonji Goxillë, nuk e ban diferencën e domosdoshme me disa sende të tjera që na shfaqen me një formë të ngjashme ose të njëjtë me veprën në shqyrtim.

Tue u nisë nga reflekset psikologjike të njeriut shofer, e them nga përvoja se sendet e paidentifikueshme, të mëdha dhe me shtat të zhvilluem vertikal, kanë potenciale të pallogaritshme për me provokue vemendjen e kundruesit në timon. Momenti homeostatik i hutimit ose i përqendrimit të kundruesit para veprës së artit ndodh rëndom për shkak të përthithjes estetike që e shtang spektatorin para veprës që ai kundron. Dhe askund në teoritë e geshtalteve nuk merret në konsideratë edhe ngurrimi i kundruesit ose edhe pakjartësia e tij për ta identifikue objektin e pasqyruem. Para pjesës së dukshme të këtij “çelësi” verbal kundruesi nuk përjeton të famshmen homeostazë të kundrimin estetik. Përkundrazi ai kompleksohet dhe pëson një çatrafilim përceptues si para një sendi X, të cilin nuk po mundet me e identifikue dhe me i hjekë sytë prej tij. Kjo gjë është e mbarsun me rrezikun real të një gabimi në trafik që mundet fare lehtë me shkaktue edhe vdekjen e dikujt tjetër ose edhe atë të vetë atij që hutohet në përpjekje me deshifru se çka mund të jetë ajo gjë stërmadhe që i ka zanë pamjen dhe horizontin me enigmën e vet që nuk zgjidhet kurrsi mbrenda pak sekondash, kur eventualisht je për ma tepër i mbërthem në një trafik të dendun. Vende të tilla rrethrotullimi që mbajnë *çelësin verbal* ose diçka të ngjashme me të, dhe jo atë fenomenologjik, më kujtojnë kurthën mitologjike të sfinksit të Edipit në shkretinë, i cili çdo udhëtar i jepte një enigmë për zgjidhje dhe, nëse ai nuk e gjente, sfinksi e dënonte me vdekje. Hipotetikiqist a nuk po ndodh kështu edhe me këtë vigan metalik, të cilit në rrethanën tonë të arsyetimit estetik dhe urbanistik me të vertetë që i mungon shumë edhe shenja materiale e një pikëpyetjeje, punue me të njëjtin material sikurse vetë ky çelës.

Për këtë arsye do t’u sugjeroja modestisht urbanistëve që merren me dekorim rrethrotullimesh se edhe për arsye sigurie, në këto vende që qerthullohen prej një trafiku automjetesh ditën dhe natën, objektet që mund të zanë vend në mesin e tyre duhet të jenë të lexueshme lehtësisht në identitetin e vet, duhet të mos eksitojnë gjithaq vemendjen e shoferave dhe duhet të korren me sy të lirë e të shpejtë se çka paraqesin në pikëpamje formale. Përndryshe sfinksi mundet me pre gjoba të randa për kureshtarët dhe të pasionuemit e veprave publike në *plein air*.

Kam bindjen e plotë dhe falënderimin që buron prej kësaj bindje se autori e ka ditë mirë se në cilin qytet do të vendosej kjo vepër. Qyshkur e ka fillue e ka ditë se për cilin qytet destinohet dhe se sa e detyrueshme është që kjo vepër të mbajë në vetvete një studim esencial të përkthyeshem në formë tredimensionale si instalacion apo si skulpturë metalike me referenca të detyrueshme dhe konkrete mbi qytetin e primateve kulturore në mbarë hapësinën shqiptare.

Le ta fillojmë hamendësimin mbi këtë gjigand metalik tue e konsiderue se enigma që ai ofron shpaloset në një livadh të madh, ku trafiku nuk është motorik, por vetëm lëvizje normale njerëzish që ecin në kambë. Çfarë përfaqëson për Shkodrën ky çelës paradoksal edhe për faktin se duhet të ketë qenë i kushtueshem, por që është vendosë në

mënyrë arbitrare pa pyetë askënd, asnjë prej atyne njerëzve që mund të dinë me thanë diçka të përafërt me “po, i shkon Shkodrës, pra të vendoset” apo “jo, nuk ka lidhje me qenien e qytetit, me historinë e vjetër, të mesme dhe të re të Shkodrës, me frymën e qytetit, me artet e nistume në këtë qytet, me ndjeshmëritë e dëshmueme të njerëzve të të gjitha niveleve që kanë jetue në atë qytet, me humoret e tij të zeza dhe shpesh vetshkatërruese, me qytetin që vuen por të ban me qeshë, me qytetin e deformuem që, tue qenë viktimë e një represioni vëllaznor të pashoq, kishte zgjedhë që në ditën e mortit të tij me ua gulolisë shpnetkën gjamëbamësve, dorasëve dhe vulgut mendjepakë e dritëshkurtë? Po pyes me kureshtje, cilat prej këtyne tingëllimave i gjen ndokush tek ai vigan metalik që është çelës, sepse nga helikopteri (!) ose nga bedenat e kalasë së Rozafatit ai edhe mund të duket si çelës, veçse si çelës i deformuem e i shtrembnuem pikërisht se nuk ka ditë ose nuk ka mujtë me e hapë bravën?

T’ia kërkojmë shpëtimin asaj vepre tue u hjedhë në hamendësime të një interpretimi simbolik të asaj vepre dhe të themi se *Çelësi* i Alfred Mirashit prej Miloti i paska ra në dorë një qyteti që e ka pengue hapjen, tranzitin, zgjanimin dhe shpërthimin e energjive dhe tashti na po presim që ai të ndryshojë, sepse “Shkodra paska abuzue me çelësin që paska pasë në dorë.” Po e pyes autorin dhe bashkëpunëtorët e tij mos vallë ishte Shkodra e shkodoranët që i mbyllën të gjitha rrugët, ishte ajo dhe banorët e saj që krijuen amullinë dhe nekrozën mbarëkombëtare, tue i ndërpre qarkullimet bashkë me zhvillimet që lidhen me këto qarkullime(!). Athëherë po i them autorit dhe të gjithë admirues-miratuesve të tij se për Shkodrën dhe shkodoranët e të gjitha cilësive, ku janë e nuk janë, Shqipëria nuk do të ishte mbyllë kurr, nuk do të ishte izolue kurr, nuk do të kishte vu tra kurrkund e kurrkah në katër qoshet e saj, sepse ajo me gjasë shef nga veriu ku është Europa dhe qytetimi i saj organik. Mos të harrohet se edhe ata njerëz të moshave nga ma të ndryshmet që u arratisën prej kufinit, të gjithë ata që u kapën në kufi dhe u dënuen me hjekje lirie dhe u kalbën në burje si tradhtarë të atdheut, nuk e duronin “çelësin” e mbylljes së një qyteti që ishte mësue ndër shekuj me komunikue me botë dhe me i dhanë botës atë që ai kishte ma të mirë dhe me i marrë asaj atë që bota kishte ma të mirë e ma të përparue. Pra në këtë sens simbolika ma e afërt me frymën e hapun të qytetit,

me derën e tij pa bravë dhe hapësinat që shumohen progresivisht si perspektivë lirie e lëvizjes, ideve dhe arteve, do të ishte një derë e madhe pa kapak, nëpër të cilën, ndër agime të nxirrte synin e tij dielli i mëngjesëve. Prej atij rrethrotullimi krahu lindor i qytetit është hapun dy kanatash me Cukalin në fund, mal i cili ia vonon qytetit ardhjen e diellit me naltësinë e tij jo të vogël.

Pra unë e përjashtoj kategorikisht lidhjen konceptuale Shkodra – hapja – dhe çelësi i shtrembnuem ose i përkulun. Ky ekuacion nuk e shpreh qytetin tim ku kam lé. Shkodra nuk është qytet i mbyllun e që kërkon çelësin e zburgosjes së tij. Shkodra është qytet i rëzue, qytet qendror që një ditë të bukur u gjet në periferi si qytet kufitar e provincial, krejt sikurse vëllau i tij binjak, Prizreni i Kosovës.

Por simbolikat na sugjeroen prej formës së dukshme së kësaj vepre. Mbase autori nuk i ka pasë ndër mend t’i listojë ato që unë do të rreshtoj ma poshtë, por forma është mizore, ajo sugjeron me ngulm kuptime që do ta banin veprën krejt të papërshtatshme dhe vetëm karikaturë të fatkeqësive historike e lëngatave afatgjata që godasin qytetet deri në gërmadhosjen e tyre dhe dorëzimin tek arkeologjia.

Përpara le t’i kthehemi disa konsideratave që kanë të bajnë me lidhjen bravë-çelës dhe sugjestionet e funksionimit të këtyne pjesëve të të njëjtës pajisje hapëse-mbyllëse.

Me pak përfytyrim dhe po me pak analogjizëm, mund të pranojmë se marrëdhania mes çelësit e bravës ka konotacione dhe paralelizma seksuale. Çelësi është mashkull dhe brava është femër. Çelësi është ma i thjeshtë, ma esencial, kurse brava është ma e ndërlikue dhe ma komplekse se çelësi. Çelësi depërton drejt dhe fort tek bira e bravës, e kapërcen atë dhe shkon e “shkapërthen” i sigurt sustat, rrotavilet, levat dhe kunjat që tërheqin apo shtyjnë gjuhëzat e bravës. Brava kërcet me zhurmë ritmike dhe krismat e saj tregojnë shëndetin që brava gëzon, rininë dhe funksionimin e saj të pacen. Pra çelësi depërton me forcë dhe drejt mbrenda bravës. Po çelësi ynë në rrethrotullim si është? I drejtë apo i shtrembët? I fortë apo i përkulun? Dhe tashti po më lind automatikisht pyetja nëse e din apo jo djali i Milotit një shprehje që përdoret në Shkodër e me të cilën burrat në moshë ankohen eufemikisht për humbjen e prestacioneve të tyre seksuale. Jam shumë i sigurt se nuk e din dhe po ia them unë tashti. Shprehja

është disi kështu: “Konopi i lagët nuk hyn në dhe.” A është e kuptueshme parabola në këtë rast? Nëse jo, më falni por unë nuk kam ndër mend me u marrë me fiziologji. Po autori a e ka ndeshë ndonji herë në jetën e tij këtë shprehje sa sugjестive aq edhe delikate?

Jam shumë i sigurt se jo. Sigurinë time nuk ma autorizon asnjë dalli mendjemadhësie. Thjesht po nisem me e nxjerrë si të pathelluem autorin e *Çelësit*, sepse përndryshe ai paska dashtë me ba karikaturën e qytetit, tue e paraqitë aksin e çelësit të përkulun, të përthym si të ishte ndonji makaron i ziëm që nuk ka fuqi me penetruë, që nuk mundet me e shpartallue bravën e me krisë e me zhurmue bashkë me shpërthimin e hapjes. Vazhdimi i natyrshëm i këtij sugjestionin na çon me mendue se ky masiv hekuri bosh nga mbrendë mund të insinuojë edhe për një Shkodër në menopauzë kronike, madje për një klimaks andrologjik, madje edhe për një menopauzë andrologjike, kronike ose përfundimtare, ç’randësi ka kjo?

Çelësi i të njëjtit autor i vendosun në Wuhan të Kinës e ka edhe ai boshtin të spërdredhun dhe në formë spirale, por autori atje ka punue me analogji formale dhe ai çelës na kujton dragonët kinezë viganë prej letre që ndër festa masive dhjeta njerëz i lëvizin e i përdredhin me gjarpnime të hatashme. Pra ai i përngjet diçkaje karakteristike në qytetin ku është vendosë me qëndrue, për aq kohë sa hekuri korten i tij të gëzojë shëndet të mirë e forma e tij të jetë ajo e ditës së inaugurimit.

Shtroj pyetjen: Çka bahet me një vepër arti të kontestueme gjanësisht dhe që për forcë zakoni mbetet atje ku është vendosë, sepse ka kushtue një shum të madhe pëshë?

I propozoj autorit të saj që ta rishikojë atë vepër se si mund të riparohet në fenomenologjinë e saj, në simbolikën e saj, në psikomagjinë e saj. Nëse autori ka dashtë me i thanë të gjitha ato që realisht rezultojnë prej formës së atij *Çelësi*, unë nuk do ta qortoja shumë. Por estetikisht do t’i sugjeroja një rregull shumë strikte të estetikës se monumentalja nuk ujdin me karikaturalen ose me kritikën satirike. Dhe vizualisht ai është zorrë e trashë, konop që nuk hyn në dhe, krymb, qafë e rjepun zhgabe etj. Megjithë ironinë cinike dhe mistreçe, shkodoranët e din se çka kanë qenë, çka janë e pse nuk janë ma. Qyteti i Shkodrës meriton rishikimin e kësaj “dhurate” që qytetarëve të saj nuk u bie përshtat.

24. nandor. 2024

Romani « Mossanga » i Fate Velajt ka një kopertinë të errët. Një palë sy që të vështronjë drejt prej një ambienti që nuk merret vesh nëse është një nga ato arealet ku vendosim atë që shohim në ëndërr apo një qeli. Apo është thjesht një vend diku në ajër. Tek e vështron, merr një nga ato lloj ndjesish që përftohen kur je para një pikturë apo fotografie dhe të është krijuar ndjesia se je përballë një portreti që të ndjek me sy, me një palë sy të thellë e të trishtuar. Tani ti duhet të kujtohesh se autori i këtij romani është një piktor, që po ashtu është dhe një fotograf dhe duke i ditur këto koordinata, duhet të përgatitesh se leximi i librit do të jetë në tre regjistra: në atë të ngjyrave, të filmit si dhe tekstit. Pra, do të të duhet të shfletosh një roman që është ndërtuar mbi parimin e tablosë së madhe ku piktori kujdeset të vendosë me saktësi çdo detaj, çdo personazh dhe çdo ngjarje në një hapësirë që organizohet mbi parimin e trishtimit absurd. Këtë ndjesi të trefishtë të jep « Mossanga » - romani i ri i Fate Velajt.

Fabula është e thjeshtë, e njohur dhe vërtitet mbi fatin e të huajve që vinin në Shqipëri në kohën e socializmit si miq të revolucionit, si shokë armësh të udhëheqësve apo si bashkëlufëtarë të çështjes së madhe të socializmit botëror. Në Vlorë, në këtë atmosferë, erdhën edhe nëntë fëmijë kongolezë : gjashtë djem e tri vajza, fëmijët e udhëheqësve të revolucionit apo kryengritjes së dështuar që drejtohej nga Patrice Lumumba. Autori ndjek fatin e këtyre fëmijëve nga ardhja e tyre, diku nga mesi i viteve '60 deri në vitet '90. Është shumë e lehtë sot të mendosh se një periudhë, e cila është rrëfyer nga të gjitha anët dhe është anatemuar apo rrëfyer me të gjitha notat e errëta apo gri, mund të paraqitet me lehtësi në një vepër arti.

Nuk është ashtu.

Fate Velaj ka meritën e madhe se e ka rrëfyer atë periudhë duke mos u nisur nga asnjë parim ideologjik i dukshëm. Ai ka zgjedhur parimin epik të rrëfimit dhe përzjerjen e fakteve apo ngjarjeve reale me ato të krijuara nga imagjinata, me emra realë personazhesh dhe të trilluar si formë të organizimit të veprës. Edhe shkrimtarë të tjerë që janë marrë me këtë temë si Vera Bekteshi me « Vila me dy porta » apo Mustafa Nano me « Hinderlandin e kuq », kanë treguar anë të veçanta apo e kanë rikrijuar atë kohë përmes përshkrimit të fatit të tyre personal.

Fate Velaj është i pari që rikrijon gjithë atë kohë që në vetëdijen tonë e kemi të shenjuar si një realitet bardh e zi, si një kohë të errët, por edhe si arealin ku lindën e vdiqën ëndrrat, dëshirat pasionet, si një periudhë ku trishtimi që vinte nga izolimi dhe mungesa e lirisë shndërrohej në një absurd dhe ne që e kemi jetuar atë kohë, na i rishfaq veten tonë si karikatura apo si hije të zbehta që vërtiteshim nga dora e një fati të paracaktuar. Pikërisht këtë magji të zezë ka zbuluar edhe Fate Velaj duke treguar fatin e nëntë fëmijëve kongolezë që vijnë një ditë në qytetin e Vlorës dhe vendosen ta kalojnë jetën aty.

Vlora nuk është vetëm një qytet i bukur. Jeta e banorëve të tij nuk lëviz sipas impulseve të brendshme, por nga konspiracioni dhe intriga që zhvillohet në hapësirat e burokracisë së qytetit. Dhe këtu Fate Velaj me stilin e tij, shndërohet në një Frantz Kafka sepse ai, me ftohtësinë e një mjeshtri, riprodhon aktet e burokracisë komuniste duke nisur sidomos nga mbledhjet dhe takimet në Komitetin e Partisë apo në Komitetin Ekzekutiv të qytetit. Edhe ardhja e fëmijëve kongolezë paraprihet nga konspiracioni, nga e panjohura dhe ankthi që u rri varur mbi kokë banorëve të qytetit. Nga lëvizjet e shpeshta e « Gazit 69-sh » të degës së punëve të brendshme, të kryetarit dhe hetuesit mbasditëve në shëtitjen e madhe. Të gjithë presin me ankth se mos do

Romani i Fate Velajt

“Mossanga” - një rrëfim mbi Vlorën, Shqipërinë dhe absurdin trishtues që lamë pas

Nga Ilir Yzeiri

ketë arrestime, sepse shenjat po shfaqeshin në frymëmarrjen e jetës së qytetit. Hija e Kryetarit të Degës së Punëve të Brendshme që zhvendoset nga një komitet në tjetrin. Më në fund enigma zgjidhet, tensioni shuhet. Qyteti duhet të përgatitet se aty do të vijnë nëntë fëmijë kongolezë që janë bij të luftëtarëve të revolucionit. Një qytet i mbyllur dhe i kontrolluar deri në detaje nga regjimi, i riprodhuar në figura luftëtarësh, partizanësh e komunistësh që drejtojnë jetën e re, ka ruajtur megjithatë edhe ndjenjën e mirësisë shqiptare. Autori ka meritën e madhe se tregon me një natyralizëm prekës pranimin e tjetrit që është i ndryshëm nga raca e nga ngjyra e lëkurës. Fytyra e zezë e dhëmbët e bardhë nuk krijojnë asnjë ndjenjë ofensive të nënat vlonjate që i shohin ata si bijtë e tyre. Dhe këtu paraqitja e marrëdhënies së Joseph Mossangës me familjen e Petritit dhe transferimi i modelit të nënës te nëna e Petritit, mbështeten mbi një tipar real të shqiptarëve që është toleranca raciale dhe fetare. Ardhja e fëmijëve nga Kongo nxjerr në relief gjithë strukturën sociale të çuditshme të këtij qyteti. Aty është edhe Tol Francezi,

i cili jeton në një delir të pakuptueshëm e më shumë e kalon kohë në spitalin e të çmendurve, pasi, herë pas here, e mbyllin brenda mureve të çmëdinës kur dëgjohej kënga e tij franceze e me zë të lartë duke bërë thirrje për revolucion. Është edhe gjermania Elke Schmidt, që një ditë gjendet e mbytyr në det, e shkalluar dhe ajo nga mendja e kokës tek ndjente përndjekjet që i bënte dega e punëve të brendshme. Po ashtu, Signora Lina, italianja e bukur që burri ju vra në Mauthausen dhe regjimi nuk e linte të kthehej te familja në Romë apo Rruga e Çifutëve që jetonte me frikë. Qyteti është një teatër ku parakalojnë kohët dhe personazhet që vijnë nga ajo që quhej përmbysja e madhe dhe ata që ecin sikur ngulin bomba. I ndarë si me thikë mes triumfatorëve dhe të tjerëve që vinin nga përfaqësuesit e atyre shtresave që komunistët i kishin shpallur kundërshtarë, qyteti ka edhe zona gri. Dhe Fate Velaj, me një mjeshtëri të spikatur rrëfen pikërisht këtë realitet, pra vizaton ngjyrën gri të marrëdhënies dhe ato zona ku qyteti përbashkon veten e tij me tjetrin e ndryshëm. Si simbol i kësaj tabloje është portreti i mësuesit të frëngjishtes

Nestor Nepravishta, pinjoll i një familjeje të deklasuar, nipi i ish Kryetarit të Bashkisë. Shëtitja e tij me biçikletën Mifa, flokët që i merr era dhe nuk u kuptohej drejtimi, mbartin me vete ankthin e tij të transferimit fshatrave të thella apo të arrestimit të mundshëm. Është pikërisht ky personazh që bëhet simbol i brishtësisë së qytetit nëpër zonat e tij gri. Fati i fëmijëve që lëvizin nga një konvikt në tjetrin dhe përpjekja e shtetit totalitar që të realizojë edhe me ta modelin e njeriut të ri, janë faqet më të bukura në roman. Mjafton një këngë tradicionale e tyre, *Baluba Baluba* që hija e errët e qytetit, e cila kontrollohet nga lëvizjet e shpeshta të gazit të degës së punëve të brendshme, të pllakoste edhe mbi fatin e një shkolle periferike ku mësonin fëmijët kongolezë. Ai ritëm muzikor dhe ngjyrat e ndezura të veshjeve të tyre, binin në kontrast me vjeshtën e thatë që po injektonte në qytet kinezi Xhen Zi që shpërndante stemat e kuqe të udhëheqësit Mao duke rikrijuar kështu kohën kur Shqipëria po zhyte si pa u ndier në atmosferën e revolucionit kulturor kinez.

Fate Velaj është një epik i përsosur dhe personazhet e tij apo fatin e njërit prej tyre sidomos, Josef Mossangës e rrëfen duke e përqsuar me zhvillimet kryesore politike në vend. Mossanga dhe fati i tij bëhen kështu një lloj teksti ku ti mund të lexosh historinë e Shqipërisë totalitare dhe Vlora bëhet një metonimi e kësaj tabloje. Kështu, vitet '70 që shënjohej nga një lloj shtendosjeje politike tregohen në roman me anë të impaktit që pati edhe te të rinjtë që mblidheshin rreth Mossangës. Ai ka një zë të bukur, madje, ka mësuar edhe kitarën. Këndon si Celentano apo Ray Charles pa e ditur se në Vlorë, ashtu si në dhe në qytete të tjera ku jeta e dyfishtë ishte bërë një normë e pashkruar, kishin nisur të mburren se tashmë qyteti, ka këngëtarin e vet amerikan. Mirëpo pranvera të tilla zgjasin pak sepse dimri nuk ka dalë akoma, ajo grija si në të zezë që gjendet në kopertinën e librit, derdhet edhe nëpër brendësitë kapitujve. Regjimi është i ashpër dhe ka nën kontroll gjithçka. Hetuesat, sigurimsat kontrollojnë edhe ekzekutivin. Grupi i të rinjve të shkollës mjekësore që këndonin ndonjë këngë italiane në një takim të improvizuar në një lokal në « Plazhin e Kingave », arrestohen brutalisht, burgosen e përgjaken birucave në një kohë që fati i vajzës nga Pogradeci, bëhet një metaforë e tragjizmit të heshtur të asaj kohe. Fate Velaj ka dhënë me mjeshtëri edhe semantikën e arkitekturës së dyfishtë që ishte bërë e rëndomtë në atë kohë. Nëse emërtimet zyrtare realizoheshin duke transformuar emrat e rrugëve apo të vendeve në emra partizanësh apo përvjetorë luftërash, qyteti kishte një mekanizëm tjetër dhe identifikohet me atë prirjen e heshtur që kishin vlonjatët, por edhe kryeqytetasit, shkrodranët e të tjerë me Perëndimin. Emërtime si « Kali i Trojës », « Plazhi i Kingave » apo Lulishtja « Tri racat » dëshmojnë për këtë. Fati i Mossangës dhe të tjerëve zhvendoset në Tiranë dhe rrëfimi tani e lë Vlorën e objektivi i aparatit fotografik të autorit vendoset në kryeqytet.

Jemi në vitet '80. Sistemi ka filluar të lëkundet nga krimet brenda vetvetes.

FATE VELAJ

MOSSANGA

OnufriRoman

Djemtë dhe vajzat nga Kongo kanë ardhur me studime në Tiranë. Njëri për inxhinieri dhe të tjerët për mjekësi, vijnë në tërheqin vëmendjen deri kur edhe ata provojnë mbi vete sjelljen e ashpër të shtetit totalitar dhe burgun. Tërheq vëmendjen figura e pikturuar, e fotografuar dhe detajuar me fjalë e Bahri Ballorit që spiunon kongolezët. Ai është «monumenti» i së keqes, i trishtimit, i degradimit të njeriut të ri, rritur e brumosur sipas fjalimeve nëpër kongreset e Partisë së Punës. Romani është i mbushur me ngjarje dhe me detaje kulturore që të habitin. Fate Velaj përdor me lehtësi të madhe për karakterizimin e personazheve të tij disa gjuhë të huaja, por edhe disa njohuri historike që e bëjnë romanin vërtet si një enciklopedi epike e që të kujton me këtë rast Tolstoin e madh dhe vizatimet e tij të Moskës së asaj kohe dhe përdorimin e frëngjishtes për të karakterizuar personazhet. Paraqitja ziliqare dhe alucinante e Enver Hoxhës karshi Titos dhe pamundësisia e tij për të qenë ai, janë unike sepse nuk janë trajtuar në asnjë libër apo dokumentar. Atmosfera në Tiranë pas vetëvrasjes së Mehmet Shehut, vendosur midis një figure reale si Ismail Kadare apo ireale si Skënder Derveni, profesori i mjekësisë, janë magjike. Personeli i ambasadave dhe mbrëmjet në tavenën e Hotel Dajtit tregojnë për herë të parë Tiranën e dyzuar mes një oazi perëndimor dhe vjeshtës së thatë që ishte jashtë e që siç thotë autori, dhe portokallet kishin frikë të zverdheshin. Kulmi i romanit shënjohej me dashurinë e Mossangës me Jasminën. Aty janë ndërthurur të gjitha topikat e romanit. Nëse vlonjatët e thjeshtë dhe shqiptarët në tërësi janë liberalë dhe të hapur, mentaliteti që ndërtohet nga aparati politik i dhunës, prodhon subversion e racizëm. Për ta, dashuria e një djali me ngjyrë me një vajzë shqiptare të bardhë është krim. Është tradhti ndaj atdheut. Nëse më parë kongolezët dhe Mossanga ishte djali i mikut të kauzës së mëparëshme internacionale, tani ai është i huaji, i ndryshmi nga ne dhe përfaqëson perëndimin, armikun tonë. Vendosija që i ka bërë Fate Velaj kësaj historie në familjen e një hierarku të lartë të ushtrisë, fill pas vetëvrasjes së Mehmet Shehut, të kujton Shekspirin dhe tragjedinë e Romeos me Zhuljetën, në të cilën efekti tragjik bëhet më i thellë kur ai lind nga dëshira për të lidhur në afshin e pasionit dy të rinj të dy kampeve që kërkojnë vdekjen e njëri-tjetrit. Babai i Jasminës - Shefi i Shtabit të Ushtrisë çmendet e vret veten nga përndjekja që organizata e partisë i bënë në çdo mbledhje për ta paraqitur lidhjen e dashurisë të së bijës me një kongolez, të ngjashme me lidhjen e djalit të Mehmet Shehut me mbesën e një armiku të betuar të partisë dhe të popullit. Pas vetëvrasjes së të atit, Jasmina detyrohet të dështojë fëmijën e ngjizur nga dashuria me Joseph-in. I ndërthurur mes këtyre ngjarjeve, romani i afrohet vitit 1990 kur shqiptarët mësyjnë ambasadave dhe ata ikin në Belgjikë. Vetëm tani ti kujtohesh se romani ka nisur me një detaj të thjeshtë dhe vetëm njëherë autori e ka shfaqur alter-egon e tij. Në një fundjavë, pas një udhëtimi të bukur në një zonë të Austrisë, diku buzë Danubit, një dhimbje dhëmballe e padurueshme iu shfaq autorit. Duke kërkuar ndonjë tabelë me emrin e ndonjë mjeku, lexon, «*Zahnarzt Dr. Charles Man-Eng*» Hyn brenda dhe mjeku është një njeri me ngjyrë.

Tek i lexon emrin, mjeku e pyet për prejardhjen,

«*Nga Shqipëria*» i përgjigjet ai.

«*Pra, flsini shqip*» vijon mjeku dhe pas kësaj, zbulohet që dentisti ishte një nga fëmijët kongolezë që kishin ardhur në Vlorë. Tek shihte llambën mbi aparatit e dentistit, nëpër sy, iu rikthye koha kur Charles shëtiste nëpër bulevardin Vlorës-Skelë me atë kostumin me vija dhe ecjen e tij si të zebrës. Kështu nis romani...

Romani "Tri jetët e zotit P." i Virgjl Muçit

NJË TRILOGJI PËR PASIONIN E SUNDIMIT

Nga Raimonda Belli Gjençaj

Në përmbledhjen paraqitëse të romanit, pikërisht në paragrafin përmbyllës, shkruhet: "Dhe në fund një këshillë për lexuesin: mos u rrek t'i veshësh një emër të përveçëm personazhit dhe / ose personazheve. Një përpjekje e kotë, e pafrytshme dhe, në fund të fundit, e padobishme; thënë më shkoqur një grackë ku shkojnë e gremisen naivët e mendjelehtët që nuk shohin përtej hundës së tyre." ...

Dy epitetet ndezin sidoqoftë sirenat e alarmit për t'i qëndruar larg gremisjes. Por honet janë aty, një hap larg lexuesit. Heq dorë prej individualizimit, por përgjithësimi nuk të ndahet. Vjen së pari në formën e shifrave: "1984". Autori: George Orwell. Ky roman i konsideruar si shembull klasik letrar i narrativës politike dhe distopike vjen nga mesi i shekullit të kaluar. I pasuar prej një tjetër vepre, me të njëjtin autor: "Ferma e kafshëve". Afërmendsh, kjo nuk është rastësi. Ndodh prej shtysës që të jep modelimi i një vepre, jo të zakonshme, ku shtjellohet triada e jetës së një njeriu, metamorfoza e së cilës, është sa tronditëse, aq dhe reflektive. Për këdo që njih veprat, është e qartë se Winston Smith-i i Orwellit dhe z. P. i Muçit e shohin njeri-tjetrin nga pozicione të ndryshme. I pari, një punonjës,

i dyti një udhëheqës. Ajo që i bashkon, është tjetërsimi edhe pse në kahe të kundërt, që do të përcaktojë rrugëtimin e secilit. Kjo vlen për personazhet e librave, por jo për autorët që i kanë ngjizur. Parë në këtë optikë, ngjashmëria e anglezit Orwell dhe shqiptarit Muçi, është mekanizmi që të nxit të thellohesh në kuptimin e kohëve, të fenomeneve, në motivet që sendërgojnë të keqen, duke e fshehur me të mirën fiktive. Kur ke kuptuar këtë, ndien dhimbje për pafuqinë e fjalës të kujtdo që i falet së vërtetës. Të kuptohemi; nuk dua të fajësoj fjalën. Ajo është sublime për sa kohë i shërben kësaj së dytës.

E tillë ka mbetur në romanin e Virgjl Muçit. E veshur me nuanca të forta alegorie, sarkazmi, satire, ajo mëton ta çojë lexuesin te thelbi i asaj që do të thotë. As më shumë e as më pak, gjuha e përdorur është ezopiane. Jo si titull rrëfimi, por si mjet për të rrëfyer. Virgjl Muçi, ende pa marrë penën në dorë, ka qenë i qartë për të gjithë ngrehinën e veprës së tij dhe padyshim edhe për përdorimin e arketipave të njohur, por që i ka mishëruar me zotësi falë kulturës dhe mjeshtërisë së prozatorit që njih jo vetëm zejen, por dhe teknikat për ta përsosur atë. Mjaft të shohësh mënyrën se si ai e

përdor Mitologjinë. I shmanget rrezikut të përsëritjes së fabulave të njohura, prej sa shekujsh tashmë, por që si autor i ka aq të nevojshme, sepse përmes tyre ka lirinë e plotë të shprehjes e të veprimit. Në një trupëzim të lëvdueshëm artistik, na ve para syve dhe na kthen në kujtesë, figura mitologjike, të imagjinuara, herë, herë, disi ndryshe, prej atyre që kemi njohur, por shumë të afërta në qasje e sjellje me persona realë, që i kemi ndeshur dhe me të cilët na ka takuar të thithim të njëjtin ajër, në të njëjtin shekull. Ndaj për lexuesin është mundim krejt i kotë, përpjekja për t'i shpëtuar krahasimit. I pazëshëm, por imponues, jo si entitet letrar, por si mekanizëm i mendjes, ai shoqëron leximin nga faqja e parë deri tek e fundit. Këtu e gjen të udhës të kujtosh këshillën e autorit dhe i jep të drejtë atij. Pavarësisht prej aventurës groteske ku e hodhi deliri i madhështisë zotit P., ai nuk është gjë tjetër përveçse një viktimitim e pasionit për të sunduar. Në këtë kuptim as nuk është, dhe me sa duket, nuk do të jetë i vetmi, edhe pse duke iu afruar mbylljes së rrëfimit, autori na ka futur në një tjetër atmosferë, me bindjen ose thjesht dëshirën e mirë të tij, për të ngjallur shpresën e një bote ku sundon drejtësia, paqja dhe dashuria njerëzore.

Në këtë mjedis, utopik, për lexuesin e sotëm, Virgjl Muçi, na e sjell personazhin e tij si bletërritës. Jo një i zakonshëm, por me emër në zanatin e tij. Do të dukej si trill i shkrimtarit, që mund të kuturiste e ta hidhte z. P., në çdo profesion që mund t'i shkrepej, pa i dhënë llogari askujt, por Muçi nuk ka shkruar një libër me rastësi. Apikultura është një gjetje e menduar, që të drejton te qëllimi i shkrimtarit. Në shkolitjen e tij na jep një dorë përmendja e thënies së Anshajtinit, sipas së cilës, "nëse bletët zhduken nga faqja e dheut, njerëzimit i mbetet vetëm katër vjet jetë."

A është ky elementi që të nxit të besosh se kalvari nga kaluan jetët e z. P., ka qenë dhe katarsisi që i duhej për të prekur vlerat e vërteta për të cilat duhet të luftojë njeriu? Nëse nuk ke qëndruar me vëmendje të plotë mbi radhët e kësaj rrëfenje, mund të hysh në qorrsoak. Adrenalina që vjen prej fuqisë së pushtetit, nuk është fashitur te z. P. Ai thotë: "Unë jam prijësi i lumtur i një grigje që e zgjedha vetë. Janë të rrallë ata që e gëzojnë këtë fat të lum." Edhe në pak radhë, ngre kokë hedonizmi i tij. Retorika e tij është buçitëse. Ai është mishërim i përlësisë dhe i dijes, njëkohësisht. Ai thotë atë që u pëlqen të tjerëve të dëgjojnë, duke u përpjekur të shpalosë kinse nderimin për vlera të tilla, që sipas tij, u zhdukën për faj po të njerëzimit. Z. P. jo pa qëllim i mëshon kolektivizimit të fajit. Po të bënte të kundërtën, duhet të ishte i pari në radhën e atyre që marrin përsipër të bëjnë "mea culpa". Edhe po të dojë, nuk e bën dot. Dukjen mund ta latosh, por thelbin jo.

Në planetin e ri ku u zgjua, z. P. është i destinuar të ruajë dukjen. Ndërkohë që do të vazhdojë me të njëjtin pasion të sundojë grigjën e zgjedhur, prej fatit që i ra, do të thosha, dhe jo prej tij, duke ushqyer mbase të njëjtën ëndërr, me sundimtar dhe të sunduar, pavarësisht përfytyrimeve mbi një realitet që shkon përtej kornizave të një vepre letrare.

Tiranë, më 29.11.2024

Frederik Rreshpja, një nga poetët më të shquar shqiptarë, në poezinë “Të dëbuemit” sjell një dëshmi artistike të fuqishme mbi dhimbjen dhe traumën kolektive të një periudhe të errët në historinë shqiptare. Kjo poezi, që duhet të kuptohet në kuadrin e rrethanave historike dhe politike të çerekut të parë të shekullit XX, i referohet shpërnguljes masive të shqiptarëve nga Kosova drejt Turqisë, procesit të dhimbshëm dhe të imponuar nga faktorë të jashtëm. Përmes një gjuhe të thjeshtë, por të ngarkuar me ndjenja të thella, Rreshpja paraqet tragjedinë e një populli që detyrohet ta lërë pas atdheun dhe të shtegtojë drejt të panjohurës. E gjithë poezia shpërfaq pamundësinë e individit dhe kolektivit për ta ndërruar realitetin. Tashmë asgjë nuk mund të kthehet mbrapa dhe ikja nga vendi mbetet opsioni i vetëm. Subjekti lirik flet nën petkun e të gjithë kosovarëve që shpërnguleshin, me ç’rast identifikohet në shumës me “ne” dhe jo “unë”: *ne mbetëm pa atdhe!*

Konteksti historik i poezisë dhe rrafshi ideotematik

Shpërngulja e shqiptarëve nga trojet e tyre, një dukuri e përsëritur në histori, paraqet një ndër pjesët më tragjike që ka përjetuar kombi shqiptar. Në fillimet e shekullit XX, shqiptarët e Kosovës u përballën me politika shtypëse dhe diskriminuese nga regjimi serb, që synonte ta dobësonte identitetin e tyre kombëtar dhe të rrallonte popullsinë shqiptare në këto territore. Kjo periudhë u karakterizua nga dëbime masive, shpronësime dhe shpërngulje të detyruara përmes forcës së armëve. Shpërngulja drejt Turqisë, një vend që konsiderohej më i sigurt, u bë një zgjidhje e dhimbshme dhe e detyruar për shumë shqiptarë. Pikërisht ky proces tragjik bëhet lajtmotivi i poezisë së Rreshpjes.

Në poezinë “Të dëbuemit”, Rreshpja pasqyron ndjenjat e një kolektivi të zhveshur nga e drejta për të jetuar në tokën e vet. Vargu i parë, “Tëmër u pafshim, Kosovë! Ne mbetëm pa atdhe!”, përcjell një ndarje të dhimbshme, një lamtumirë që nuk është vetëm fizike, por edhe shpirtërore. Ky varg sintetizon një nga temat kryesore të poezisë: humbjen e atdheut si pasojë e forcave që tejkalojnë fuqinë e individit dhe të kolektivit. Subjekti lirik identifikohet me gjithë shqiptarët e shpërngulur, duke përdorur përemrin “ne”, që nënkupton përfshirjen e të gjithëve në këtë fat tragjik.

Qysh në strofat e para të poezisë, përmes një gjuhe pa ngarkesa të mëdha figurative, paraqitet një grup njerëzish (kosovarë) që nuk kanë një destinacion të caktuar, detyrohen të mbesin endacakë, pa atdhe, duke u endur nëpër botë për të gjetur një strehë:

Tëmër u pafshim, Kosovë! Ne mbetëm pa atdhe!

Si era e madhe, si zogjtë shtegtarë.

Endemi kaltërsive,

Mes ujnave të hueja, pa shtëpi, pa shpresë, pa cak.

(E, megjithatë, na thonë që vemi ndër shpijat tona!)

Heu! Po atje s’na pret askush. Nuk kemi as të gjallë, as të vdekun atje,

Tëmër u pafshim Kosovë! Ne mbetëm pa atdhe.¹

Në poezi nuk kemi të bëjmë me heronj, madhështi etj., përkundrazi poezia paraqet në mënyrë të drejtpërdrejtë realitetin e kohës, pafuqinë për ta mbrojtur atdheun dhe për t’iu shmangur shpërnguljes.

¹ Frederik Rreshpja: *Duke kërkuar Itakën*, Princi, Tiranë, 2016, f. 67.

Vështrim mbi poezinë “Të dëbuemit”

Frederik Rreshpja për shpërnguljen e shqiptarëve të Kosovës në Turqi

Nga Fatlum Mehulli

Pamundësia për ta ndërruar realitetin

Në poezinë e Rreshpjes, ndjenja e pafuqisë është e pranishme në çdo varg. Ajo shpërfaqet përmes përshkrimeve të gjendjes së endacakëve, që nuk kanë një destinacion të qartë dhe që ndihen të huaj në çdo vend. Shprehjet “Endemi kaltërsive, mes ujnave të hueja, pa shtëpi, pa shpresë, pa cak” e bëjnë të qartë gjendjen e mjerueshme të shqiptarëve të shpërngulur. Ata janë si zogj shtegtarë që nuk mund të gjejnë një strehë të përhershme, duke u përballur me një ndjenjë të thellë humbjeje dhe pasigurie.

Në këtë aspekt, poezia flet jo vetëm për një realitet historik, por edhe për një gjendje universale të refugjatit, që humbet identitetin dhe ndjenjën e përkatësisë. Përmes kësaj, Rreshpja i fton lexuesit të reflektojnë mbi padrejtësinë dhe dhimbjen që sjell shpërngulja me detyrim.

Figura poetike dhe stili

Në aspektin stilistik, poezia shquhet për një gjuhë të drejtpërdrejtë, që pasqyron realitetin e hidhur pa përdorur ngarkesa të mëdha figurative. Megjithatë, Rreshpja nuk e shmang krejtësisht përdorimin e figurave stilistike, të cilat shfaqen kryesisht në dy strofat e mesme. Përmes fjalëve si *qielli* dhe *pulëbardhat* apo përshkrimi të *detit pranë Turqisë*, poeti krijon imazhe që pasqyrojnë udhëtimin fizik dhe shpirtëror të të dëbuarve.

Këto imazhe e përforcojnë dhimbjen e largimit dhe të humbjes. Vendi i ri nuk është një strehë e ngrohtë, por një vend i

ftohtë dhe i huaj, ku të shpërngulurit nuk njihen dhe nuk priten nga askush.

Simbolika e “plakut” dhe dimensionit optimist

Dy strofat e fundit, që janë përmbyllëse të poezisë, kanë karakter optimist dhe rrëqethës njëkohësisht. Ndonëse të rinjtë kishin humbur shpresën në lidhje me atdheun, në mes tyre flet me gjuhë të zjarrtë “plaku” që simbolizon të vjetrën, identitetin e shqiptarëve. Ai, ndër të tjera, të rinjve ua përkujton qiellin shqiptar, dheun, malet, këngët që duhet patjetër të mbesin të ngulitura thellë në zemër, ndonëse janë larg tyre fizikisht. Optimizmi shfaqet edhe në fund kur paraqytrohet që gjithçka me kohë do t’u kthehet shqiptarëve dhe se realiteti e identiteti (heronjtë, gjuha etj.) nuk mund të shpartallohen nga armiku asnjëherë.

Një ditë do jenë tonat kasollet, përmendoret, Heronjtë që anmiku don me na i rivra.

Ne na dëbuen nga vatrata po nuk na i marrin dot

As këngët as të nesërmen,

As të vdekurit tanë, o Ali Pasha!²

Poezia përmbyllet me vargje që përçojnë shpresë dhe optimizëm. Edhe pse shqiptarët janë dëbuar nga trojet e tyre, poeti thekson se askush nuk mund t’u marrë këngët, kujtimet dhe ëndrrat për një të ardhme më të mirë. Ky mesazh flet për një qëndresë të brendshme dhe një besim të thellë se e drejta dhe liria do të triumfojnë. Strofa e fundit i kthen lexuesit në një

² Po aty, f. 67.

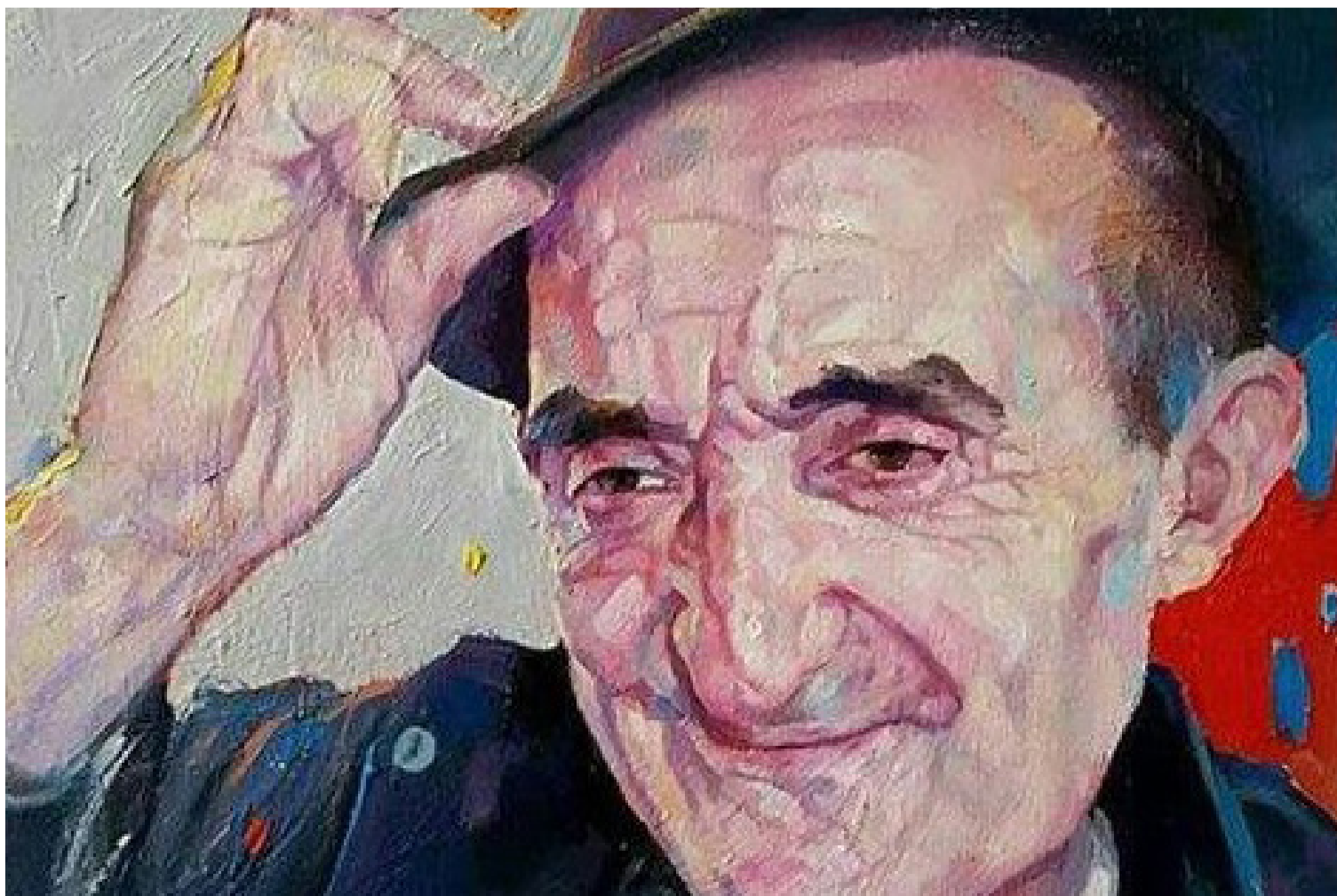
reflektim mbi përhershmerinë e shpirtit shqiptar, që nuk mund të shkatërrohet nga asnjë forcë e jashtme.

Struktura dhe mesazhi universal i poezisë

Poezia është e ndërtuar në gjashtë strofa asimetrike, ku çdo strofë bart një ngarkesë emocionale të veçantë. Fillimi është i errët dhe i dhimbshëm, duke pasqyruar ndarjen dhe humbjen, ndërsa fundi është më optimist dhe ngushëllues. Kjo strukturë ndihmon në krijimin e një lloj lëvizjeje nga dëshpërimi drejt shpresës, duke i lënë lexuesit një ndjenjë të thellë emocionale dhe një mesazh për të ardhmen.

“Të dëbuemit” nuk është thjesht një poezi për historinë shqiptare; ajo është një thirrje universale për njerëzimin, duke theksuar padrejtësinë dhe shpërnguljen me forcë. Përmes kësaj poezie, Rreshpja i jep zë të gjithë atyre që janë ndjerë të braktisur, të huaj dhe të privuar nga e drejta për të jetuar në tokën e tyre. Kjo poezi mbetet një testament i fuqisë së artit për të pasqyruar dhimbjen dhe për të ngjallur shpresën.

Frederik Rreshpja, përmes poezisë “Të dëbuemit”, arrin të krijojë një lidhje të fuqishme emocionale midis lexuesit dhe historisë së shqiptarëve të Kosovës. Poezia jo vetëm që pasqyron një realitet të dhimbshëm, por gjithashtu i frymëzon lexuesit me një ndjenjë të fortë rezistence dhe shprese. Në këtë mënyrë, “Të dëbuemit” mbetet një nga poezitë më të bukura dhe më domethënëse të letërsisë shqipe, një poezi që do të vazhdojë të frymëzojë breza të tërë me mesazhin e saj për drejtësi, identitet dhe shpresë.

DUEL ME PIKTORËT

Degët kanë varur
Hënën,
Dhe parku,
Prej
Mëkatit,

Ka ngrirë.

NGA LAJTHITJET E ERËS

Mbi rërë gjurma kofshe, barqesh, gjoksi,
Miniatura buzësh, sysh
Era,
Fëmijë e prapë,
I trazon,
Ngatërron,
Përplas.
Era,
E lajthitur,
Luan një lojë makabre gjymtyrësh.

GRINDJA

Na ndoqi 'dhe në shtrat.
Unë bëj çmos ta zboj,
Lakoj trupin dhe afrojt të dashurën,
I vërtis rruazat e fundit,
Por ajo e kyçur shpirtërisht,
S'jep as frymë as nerv.
Dhe grindja,
Prej anëve,

Hyn në mes.

FIQTË DIMRIT

Heshtin si pleq xhuxhër.
Llahtarisin ajrin me damarët anemikë,
Nyje - nyje,
Xhunga - xhunga.
Askush s'mund t'i risjellë në jetë
Veç serumit pranveror.

YJEVE QË SHUHEN

Ku bini kur u zbraz kupa e qiellit, ku?
Rënçi në det,
Të shuheni menjëherë!
Se është tmerr të vdisni ngadalë,

Qielet duke parë.

LIRISHTET

Rrojnë në parajsë.
Arratisur në vogëli prej fushe
Nga etja për aventurë,
Nga etja për t'u dashuruar, përkëdhelur,
Dhe vetë,
Si sullnanesat shtrirë,
Mos vuanin një fije, një grimë.
Rrojnë në parajsë.
Për frymëmarrje,

Ekstazën e maleve.

TEJ NË HORIZONT

Fle a ka ngrirë ai lumë shtrirë tej në
horizont

ku dielli perëndon,

Lëkurë djalli,
A copë floriri,
Ç' të jetë vallë,
Gravurë apo i gjallë?!

DHIMITËR POJANAKU**Mëngjes dhe pak natë**

Poezi

NATYRË E QETË

Muzgu përtyt ditën.
Dremitet.
Nga dera pak e hapur e sobës
Flaka,
Lëpin,
Bojën e mureve.
Askush nuk ngrihet të lëvizë
Ibrikun,
Ku çaji ka terur.

Tani,
Në krejt qenien time,
Mungesa jote,

Dalton
Me nge,

Boshllëkun e vet.

FANTAZI

Dhjetëra dallëndyshe
Krejt të pira, krejt të marra,
Grabitën apartamenteve pallto, gëzofë,
kapa, pizhama
Shojtën zjarret,
Dhe shkuan.
Si kusare u strehuan në fole.

URAT E VARURA

Lëkunden e lëkunden,
Mëdyshen e mëdyshen,
Herë u shfaq dashurinë njëri breg,
Herë bregu tjetër.
Por ato s'japin fjalë,
S' bëjnë rivalë brenda një fisi,
Dhe hiqen sikur,
Lëkunden,

Sikur,
Mëdyshen.

PAUDHËSI

Qielli i verës,
mërzitur nga i njëjti qiell
rrëshqiti hatullave
Dhe puth si i çmendur errësirën e virgjër,
naive.
Qielli i verës,
Ai,
I kulluari,
Bën paudhësi hatullave.

NUDO VERE

Shtrirë,
I pozon qetësisë.

Një xham shejtan,
I vetmi mëkatar,
Gëzon hiret e saj.

Të linjtat,

Si guacka bosh,

Rrëshqasin dyshemesë.

SHTATZËNAT

E braktisën kujdesin vajzëror.
Ecin rëndë - rëndë si pallonj, amazona
Kanë një shpërfillje ngacmuese ndaj
burrit,
Si ftesë për dashuri të re.

E harruan veten ca nga ca.
Janë sy e veshë tek i vogëlthi,
tek princi a princesha
Që ua ka stolisur barkun,
folenë breznore.

Ecin rëndë - rëndë si pallonj,
Amazona.

RIVALITET

Si rival rebel kam vendosur të t' i puth
të gjitha poret
ku gazmendet ajri.

E ku me thua s' hyn dot.
Do t' i puth.
Rrugës do më plagosë ai gjoks,
do më rrethojë ai bel,
Do më rrahin keq zinxhirkat lidhëse të
kofshëve duna me trupin,
Mund të jap shpirt mbi buzë, gushë, a
pulpë
E ashtu
zvarrë,
Si rival rebel,

Do t' i puth të gjitha poret ku gazmen-
det ajri.

MALEVE TË ZHVESHURA

Kot mbaheni të paepur, pa ndjenjë,
Polarë ndaj ajrit ngacmues dhe netëve
me hënë.
Mjaft me këtë pamje të rremë!
Luginat thonë
Se shpesh,
Shumë shpesh,

Ju krisni si qelq.

NJË SHAKA ME LUMENJTË E DRITËS

Kush u tha se qëllimi i parë i ndaljes suaj
është drita?
U kanë gënjyer!
Pritat,
Një çlodhje për turravrapin e çmendur,
Pritat,
Një kamping stërvitje për t'u hedhur
kokëkalipuçkë, si ujëvarë.
Pastaj...
në fund fare

Vjen

Drita.

NET ZAGUSHIE

Trupa gjysëm të zhveshur.
Çarçafë shuk, vërtitur nëpër shtretër.

Era,
Prej djerse
Ka ngordhur.

Lart,
Një qiell cinik,

U bën fresk jjeve.

etur për jeshil.

Është çmendur!

I pakti,
Delikati,
Ushqyer me vesë,
Dalldisur me erë,
Kërkon t' u lerë autograf qiejve.

Është çmendur!

PARALELE

Dallga ha shkëmbin,
Malli,

Shpirtin.

Thellësia mbytet detin,
Dashuria,

Njerinë.

NDIHMË SYVE TË MI

Kur gjethet bien e zogjtë shtegëtojnë,
Udhëtarë,
Shkundini nga pemët lakuriq
Foletë bosh.

Kur i shoh m' i katandisin sytë
Në zgavra terri.

NËNËS

Dhimbja e parë
Si shok,
Kaloi.

REBELET E RREMË

I urrej ata lumenj që droguar nga dimri
e stuhitë,
Pasi kanë braktisur shtratin,
Pasi kanë dashuruar verbërisht,
Pasi me rrebelim kanë marrë shpagim
për gojën e kyçur e
shpirtin e ndrydhur,
Pasi kanë përqeshur fatin e keq,

Kthehen pendimtarë

Në shtratin e pare.

MËSHTENKAT

Ju zhveshën dimrit
Si vajzat plazheve.
Dhe feks trupi i tyre prej drite,
Lëmimi,

Feks shpirti delikat.

Tash,
Prej kësaj mrekullie,
Vjeshta e vdekur,
Dhemb më pak.

INDIFERENCË SHEKULLORE

Dielli rrëshqet mbi mal, det,
Gjakoset,
Vuan,
Ne s' lëvizim,
I kthejmë kurrizin
Vetëm se dimë që do të lindë nesër,

Ai vuan,
Ne puthemi me muzgun.

GRUSHTE NATËS

Bulkthat e zgjojnë,
Plakat e bezdisin,
Macet e gërvishin,
Qentë e kafshojnë,
Dashnorët e zhveshin,

Dita e mbyll manastireve.

JETË NGA BUJTINA E KALÇIUMIT

Mbi bar,
Qetësi e vdekur.

Nën bar,
Kërkëllitja e kockave dërrasave, kë-
pucëve,
Tringëllima e vëthëve, unazave.

Mbi bar,
Qetësi e vdekur.
Nën bar,
Tringëllitë.

MËNGJES DHE PAK NATË

Ka zbardhur.
Në një cep të shtratin të madh,
Këmisha jote e natës,
Hedhur çkujdesur,
Ende ngroh.

*Poezitë janë përzgjedhur nga libri “
Mëngjes dhe pak natë” sh.b. “Dituria”
Tiranë 1993.(red.P.Ymeri)*

“NË FILLIM ISHTE
FJALA...” (GJONI 1:1)

Shënime nga Erlind Sulko

Kushtuar Albert Bikajt

Çfarë fillimi i çuditshëm, çfarë nisje e pakuptueshme, çfarë misteri i mahnitshëm për ta filluar, jo vetëm një libër, por edhe tërë githësinë: asgjë më pak e asgjë më shumë se sa shfaqja e përkryer e vetë Hyut. Në këtë çast, fillmi i librit përkon me vetë fillimin e gjithësisë.

§

Dhe fillimi i gjithësisë çel nëpërmjet shfaqjes së fytyrës së bekuar të Zotit: etja që thau gurmazin e shpirtit me shekuj u shua që në fillim. E koha u shpërbë në këtë paradoks të hyjnishëm. Njerzit kërkojnë atë që ka qenë që para tyre.

§

Nëse në fillim ishte Fjala, atëhere nuk është njeriu që kërkon Hyun, por Hyu që kërkon njeriun.

§

Fjala është nisur të bashkohet me qenien në një njëjtësim të përsosur. Por të marrosur me një krenari të kot e madhështi të shfrenuar, të vetdënuar me një ndërgjegje të përdhosur, të zvetnuar nga vetë qenia, ne joshemi prej fjalëve: jo Fjalës.

§

Në fillim ishte Fjala, jo Heshtja. Heshtja është thjesht një parapërgatitje për shpalljen e Fjalës.

§

Misticizmi i njëmendtë është misticizmi i Fjalës, jo misticizmi i zgavërt i Heshtjes: pasi Fjala e përbush dhe e madhëron heshtjen.

§

Poetët dhe artistët që nuk besojnë në asgjë thellësisht e si pasoj nuk kanë asgjë të rëndësishme për të thënë: për ta heshtja mjafton. Adhurimi publik i heshtjes pasqyron hiçin e brendshëm.

§

Një libër i tërë, jo, jo, një bibliotekë e tërë mund të shkruhet veç për këtë nisje: Në fillim ishte Fjala...

§

Dy gjëra janë të nevojshme për t'u përsiatuar më tej, për t'u thelluar brenda kësaj fshehtësie të madhërishtme: fillimi dhe Fjala.

§

Njeriu i hedhur në pafundësinë e kohës, i hukatur nga e shkuara, i pandërgjegjshëm ndaj së tashmes, i tmerruar nga e ardhmja, është përherë i etur për një fillim.

§

Njeriut të pashpresë ngaherë i nevojitet një fillim: ai është një anije e humbur. Dhe spiranca nuk lëshohet në kaltërsinë e paanë.

§

Por cilin fillim kërkojmë? Fillimin e gjërave që kanë ikur? Fillimin e gjërave që nuk kemi mundësinë as t'i shohim e as t'i prekim? Fillimi i gjërave gjithmonë do ngelet veç një hipotezë e mundshme: kush ka kohë le ta kërkojë. Por flaka e hipotezave të mundshme nuk e ngroh shtëpinë e askujt.

§

Regëtima e dobët e hipotezave nuk i zbardh dot udhët e shpirtit.

§

Shumë rrëzohen duke ngjitur shkallët e pavdekësisë.

§

A do e gjejmë fillimin tek nisja e një shteti? Tek këto qenie të brishta që vdesin e nuk ringjallen?

§

Apo do e gjejmë fillimin tek etnia e gjaku e përralla të tjera neo-pagane?

§

T'i shtrijmë kryet tek shkenca, teknologjia dhe progresi? E ta kthejmë edhe fillimin edhe fundin në një mjet? Sepse shkenca, teknologjia dhe ideja e progresit janë mjete dhe qëllime për të arritur diçka.

§

Po, ka fillime të rreme dhe njeriu bashkëkohor, i shkëputur nga vetvetja dhe Hyu, kërkon shpëtim në streha të përkoshme.

§

Historia e ateizmit është historia e idhujtarisë: ajo është më e hershme se Volteri dhe Dideroja.

§

Gjithë izmat e bashkëkohësisë, kapitalizmi, komunizmi, nazizmi, feminizmi, liberalizmi, e shumë izma të tjerë që nuk kam as kohë që t'i përmend, janë veç tratja të ndryshme të atij viçit të artë, joshës e të lashtë.

§

Në fillim ishte... Këtu kemi të bëjmë me fillimin shpirtëror të thelbit të qenies: këtu jemi duke kundruar lindjen, që lind çdo gjë. Ky fillim është lindja e pavdekësisë.

§

Në fillim ishte Fjala: ka diçka absurde në këtë shprehje.

§

Fjala? Menjëmend? Në fillim ishte Fjala?

§

Pakuptueshmëria, fshehtësia dhe misteri i shprehjes “Në fillim ishte Fjala..” ka çuar shumë të marrosur në përfundime qesharake se në fillim ishte veprimi. Nëse në fillim ishte veprimi, atëhere fundi është asgjëja.

§

Fillimi dhe fundi i Fjalës është vetë Fjala. Dhe Fjala erdhi e banoi ndër ne që t'i ngrijë gjërat brenda Fjalës e t'i japë frymë, trajtë e gjallëri qenies.

§

Në fillim ishte Fjala, jo fjalët e ideologjitë e shumta, të rëna nga kullat shumëkateshe të Babilonit.

§

Fjala është një: ajo bashkon në trupin e saj të gjithë të përhumurit e të përzgjedhurit, mëkatarët e shenjtërit.

§

Fjala lidh qenien: ashtu edhe Hyu dëshiron të lidhet me ty sot. Tani. Në këtë çast.

§

Fjala qëndron: ajo edhe kur kryqëzohet, vetëm forcohet, rikthehet në brendësinë tënde. Por, fjalët bien e zhduken për mos të ardhur më kurrë.

§

Fjala drejton qenien. Nuk e drejton si skllav, por si një identitet brenda vetë qenies. Liria e njeriut është si marrëdhënia e Fjalës me qenien.

§

Gjërat vdesin, por Fjala nuk vdes. Ajo vetëm ngjallet nga jeta në jetë edhe kur vjen të kryqëzohet tek ti.

§

Fjala jep prani dhe shpirt gjërave. Ashtu edhe Zoti i jep prani dhe shpirt pluhrit.

Fëmija i parë i çiftit, Vasil Mili dhe Viktori Çekani, Mili lindi në Korçë në 28 Nëntor, 1904. Katër vjet më vonë së bashku me nënën shpërngulen në Bukuresht, ku babai jetonte.

Në pranverën e vitit, 1917, kur Ai ishte vetëm 13 vjeç, babai ndërroi jetë. Mili kujton varrimin e të atit dhe kur u kthyen në shtëpi e vendosën në krye të dhomës të priste ngushëllimet sipas zakonisht në Shqipëri.

Mbaroi shkollën e mesme në, *George Lazar National College*. Ndërtuar në 1860 dhe i vendosur në qendër të Bukureshtit, është institucioni i edukimit më me prestigj në Rumani. Ndërkohë ndërroi jetë xhaxhai Kristo, i cili kishte qenë ndërmjetës në martesën e prindërve të tij. Në atë vaki erdhi nga Bostoni dajua, Koço Çika. Ishte kjo vizitë e dajos, që i dha drejtim jetës së djaloshit Mili. Ai i ofroi sponsorizimin e udhëtimit për në Amerikë dhe dy vjet më vonë, 1923, u nis drejt Amerikës në kërkim të një karriere.

Mili - në atë kohë një djalosh 19-20 vjeçar - në kujtimet e Tij shkruan, "Jo shumë kohë pas arritjes në Amerikë u prita ngrohtë nga Faik Konica. Një bashkatdhetar i moshuar, një shkrimtar i shquar, humanist i suksesshëm dhe intelektual i mprehtë, Konica u përpoq të zgjeroj interesimin tim në artet, sidomos kinematografinë, të cilën ai e pëlqente dhe e konsideronte të ishte një formë arti e veçantë. Ai tërhoqi vëmendjen time me një artikull nga G.K. Chesterton në gazetën *London Illustrated News*, duke lavdëruar vlerat e filmit... I detë e Chesterton hapën sytë e mi. Tashmë kisha filluar të merresha me fotografi. Unë shtova optikën dhe ndriçimin në Inxhinierinë Elektrike.

Pasioni i Milit për artet vizuale nuk ishte e vështirë të zbulohet nga Konica, Ai vetë ishte një njohës dhe admirues arti. Por brenda tij nuk fshihej vetëm pasioni për artet pamore. Ishte Akoma student kur për here të pare dëgjoi të incizuar një koncert të violinçelistit të shquar spanjoll, Pablo Kazals (Casals). Aq shumë u mahnit nga interpretimi, sa Mili kujton, "Unë u mbërtheva në incizimet e Tij dhe i dëgjoja ato për orë të tëra. Preva fotografimin nga gazeta dhe e vara në mur - unë e kam atë akoma. Për mua që atëherë Ai qëndron si një mrekulli." (LIFE, 11 Nëntor, 1966.) Kjo u bë shkak të abandonoi oboe-n dhe të ushtrohet në piano.

Pas mbarimit të studimeve, në 1928 fillon punë në *Westinghouse Electric and Manufaktoring Co.* dhe më vonë në, *Westinghouse Lamp Division* deri në vitin, 1938. Gjatë kësaj periudhe botoi shumë artikuj teknik mbi kërkimet e tij në projektionin e dritës, optikës dhe fotografimin. Zhvilloi llambën me dopio filament (bipolare), më e ndritshmja llambë atëherë në përdorim. Në vitet 1930-35, Mili zhvilloi teknikën e ndriçimit, përdorur gjerësisht në fotografimin me ngjyra me intensitet të lartë ndriçimi dhe me *Photoflash lamp*.

Takimi me bashkëkohësin e tij student në M.I.T., Prof. Harold Exherton (Edgerton) në një simpozium për ndriçimin në fotografi në 1937, ndërroi kursin e jetës së tij. Ky takim përshkruhet në libër si më poshtë:

"Gjatë Marsit të vitit, 1937, Prof. Exherton dhe Unë ishim folës në një simpozium për ndriçimin në fotografi në M.I.T. Unë fola për burimet e dritës artificiale atëherë në përdorim dhe Prof. Exherton diskutoi zhvillimin e Tij të ri, të *electronic flash*, me një kohëzgjatje shumë të shkurtër 1/100.000 të sekondës. Fotot më tronditën. Për here të pare kuptova që koha në të vërtetë mund të ndalej, tekstura mund

Nga libri në qarkullim, GJON MILI

KUJTOJMË FOTOGRAFIN E SHQUAR DHE ANËTARIN E VATRËS, GJON MILI, NË 120-VJETORIN E LINDJES

nga Qemal Agaj

të ruhej, me gjithë lëvizjet e furishme të papritura... Kur mbaroi takimi, u kthyem në zyrën e Prof. Exherton për një bisedë. Ai më pyeti: "Çfarë mund të bëjmë sipas mendimit Tuaj me këtë burim drite?" Unë shpërtheva: Më jepni dhjetë herë më shumë dritë dhe unë do të largohem nga Westinghouse.

Është kurioze të mendosh, vazhdon Mili, si kjo bisedë e paplanifikuar në zyrën e Exherton ndërroi drejtimin tim. Ishte e

qartë për mua, që drita e re elektronike do të revolucionarizonte fotografimin në lëvizje. Dukej si një shpikje e vërtetë. Por nuk ishte e thjeshtë të ndaheshe nga Westinghouse pas dhjetë vjetësh, duke len mbrapa ndjenja dhe sigurinë e jetës. Unë vazhdova të bindja veten se për një periudhë kohe do të isha i vetmi fotograf në gjendje të përdorja këtë burim drite. Fusha e re e fotografisë ishte e gjallë, po zhvillohej shpejt dhe premtonte aventurë, interes dhe

Gjon Mili dhe Faik Konica te Vatra

mundësinë për të përparuar në diçka tërësisht të re. Unë doja të kontribuoja në të, të isha pjesë e saj."

Pasi siguroi dritat elektronike brenda disa javësh nga Prof. Exherton, filloi eksperimentet në një kishë të abandonuar në Montkler, Nju Xhersi (*Montclear New Jersey*). Pas gjashtë muajsh eksperimentesh me pajisjet e reja, me një numër fotografish u paraqit në LIFE, në atë kohë më Spak se gjashtë muaj në qarkullim, po mbizotëronte stendat e gazetave.

Në 5 Shtator, 1938, fotografitë e kampionit të Tenisit, Bobby Rigs u botuan në LIFE. Ky ishte fillimi i bashkëpunimit të Milit si fotograf pa kontratë (*freelance*) me këtë revistë, që zgjati deri në fund të jetës së Tij, 14 Shkurt, 1984.

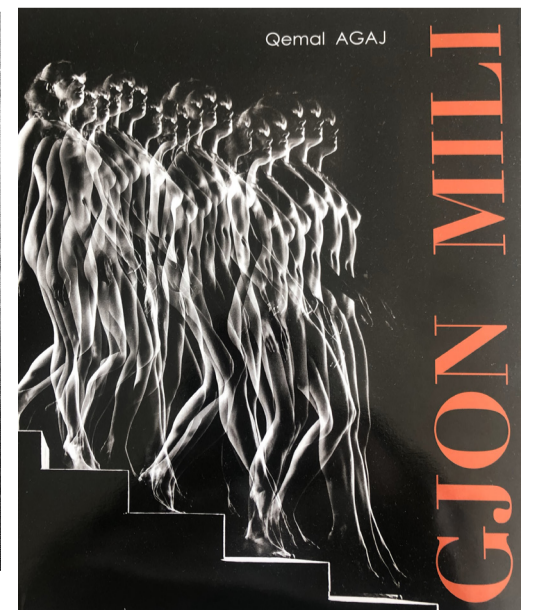
EPILOG.

Sipas zbulimit të fundit të studiesit Kristaq Balli në regjistrat e Kishës Ortodokse, Korçë, Mili është regjistruar me emrin, Joan. Emrin Gjon, po sipas studiesit Balli, Mili e adoptoi nga influenca dhe lidhjet me Faik Konicën, i cili vetë kishte shkruar me këtë pseudonim.

Dalip Greca (*Ish editor i Diellit*) në Dielli, 12 Shkurt, 2015 shkruan - "Gjon Mili ndeshet në kronikat e Diellit, 1927-1935. Ai herë del si reporter, herë si sekretar i Vatrës i degës, 42 në Pitsburg, PA., herë Chairman, herë sekretar ose fondmbledhës i komisioneve kulturore.

Rasti i Gjon Milit konfirmon edhe një herë faktin se gazeta Dielli ka qenë një shkollë e vërtetë për t'i edukuar shqiptarët me frymën kombëtare, siç ka qenë mësues i duruar për t'u mësuar emigrantëve shkrim e këndim në gjuhën shqipe. Një ndër shembujt që tregojn se gazeta ishte shkollë për të mësuar shqipen e shkruar është Gjon Mili. Dielli e prezantoi Gjon Milin në nr. botimin e vet të 25 Majit, 1928. Prezantimi e merr shtysën nga një përrallë me titull "Ëndërr" që Mili ka përkthyer nga Rumanishtja në gjuhën shqipe.

...Është shkruar, vazhdon D. Greca, se, Gjon Mili shkruante tregime, që i botonte në Dielli dhe në Studenti i Torinos. Nuk ka asnjë tregim të botuar në Dielli me emrin e Gjon Milit. Është vetëm rasti botimit të dy përrallave, njëren prej të cilave, "Ëndërr" e mori dhe e botoi pa lejen e autorit dhe Diellit revista e Torinos. Madje qëndrimi i Diellit ndaj këtij akti ishte i ashpër. Në nr. E 25 Marsit, 1930, nën titullin ironik, "Një tjetër sjellje e bukur," Dielli shkruante: "Ca njerëz që i thonë vetes së tyre student botojnë një revistë shqip në Torino. Në një nr. u ribotua një përrallë e bashkëpunëtorit tonë, inxh. Gjon Mili. Kjo përrallë u mor nga Dielli nr. 4075, Maj 1928, jo vetëm pa leje të autorit, por pa zënë aspak në gojë Diellin..."

“The City and Its Uncertain Walls” është bazuar në një novelë që keni shkruar në 1980. Përse ishte e rëndësishme t’i jepnit një audiencë të re tani?

Ajo vepër është e vetmja që kam shkruar e nuk e kam lënë të shtypet në formë libri. E thënë ndryshe, thjesht nuk isha i kënaqur me historinë. Mendoja se tematika ishte shumë e rëndësishme por fatkeqësisht më mungonin aftësitë e të shkruarit në atë kohë për ta përcjellë në mënyrën që shpresoja. Vendosa të prisja qetësisht, deri sa të fitoja aftësitë e nevojshme si shkrimtar, dhe vetëm atëherë ta rishkruaja tërësisht historinë.

Në ndërkohë, ama, kam pasur shumë vepra të tjera që kam dashur të marr përsipër dhe thjesht nuk mund të filloja me këtë projekt. Sa hap e mbyll sytë, kaluan 40 vjet, dhe arrita të shtatëdhjetat e mia. Mendova se do ishte mirë t’ia filloja nëse doja ta bëja vërtet, meqenëse mund të mos kisha shumë kohë të mbetur. Gjithashtu ndjeva një nevojë të fortë për të përmbushur përgjegjësitë e mia si romancier.

E shkruat librin gjatë karantinës, dhe rrallëherë u larguat nga shtëpia tek e shkruanit. A ju ndikoi kjo mënyrë të shkruarit në tonin apo përmbajtjen e historisë?

Sigurisht, kur po shkruaja këtë roman më nevojitej në një sasi e caktuar paqeje, qetësie, dhe kohe për t’i menduar gjërat. Situata e qytetit të rrethuar me mure ishte gjithashtu një metaforë për karantinën mbarëbotërore. Si është e mundur që të bashkekzistojnë edhe izolimi ekstrem, edhe ndjenjat e ngrohta të dhembshurisë? Kjo ishte një nga temat madhore të këtij romani, dhe në këtë kuptim është një hap domethënës përpara krahasuar me novelën origjinale.

Disa lexues japonezë ishin të paqartë nga libri. Për të tjerët, elementët surrealë dhe e çuditshmja, janë disa prej kënaqësive më të mëdha të romaneve tuaja. A pëlqeni t’i lini lexuesit me pyetje të papërgjigjura?

Mendoj se një roman i jashtëzakonshëm gjithmonë do të synojë të shfaqë disa pyetje tërheqëse – por të mos japë një përfundim të prerë, të drejtpërdrejtë. Më pëlqen t’i lë lexuesit e mi, pasi kanë përfunduar librat e mi, me diçka për të menduar. Si, çfarë fundesh mund të ketë këtu? Hedh disa sugjerime brenda çdo historie në mënyrë që t’i të lë të mendojnë. Ajo që do më pëlqente është që lexuesit t’i kapin ato, dhe secili të arrijë në fundin e vet unik.

Pafund lexues më kanë shkruar duke më thënë: “Më ka shijuar rileximi disa herë i një libri tuaj”. Si autor, asgjë nuk mund të më kënaqë më shumë.

Kur shkruani për një personash si rrëfyesi të “The City...” apo Toru të “The Wind-up Bird Chronicle”, apo Kafka të “Kafka on the Shore”, deri në çfarë mase shkruani për veten tuaj?

Teksa botohet romani i tij i ri, shkrimtari i mirënjohur diskuton kompleksitetin, të shkruarit e personazheve femërore dhe takimet me fansat

HARUKI MURAKAMI: LIBRAT E MI JANË KRITIKUAR KAO SHUMË GJATË VITEVE, NUK U KUSHTOJ VËMENDJE

Bisedoi John Self, The Guardian

Personazhet në veten e parë në romanet e mi nuk janë, të them të drejtën, uni i vërtetë, por uni që mund të jetë. Është interesante të ndjekësh këto mundësi, pasi nuk ka shumë shanse për t’u bërë dikush tjetër përveç vetes.

Mes shumë shkrimtarësh të gjuhës angleze që ju keni përkthyer në japonisht, përfshirë Salinger, Fitzgerald, Chandler, Carver dhe Capote, cili prej tyre ka pasur më shumë domethënie për ju?

Jam frymëzuar nga secili shkrimtar. Më tërheq shumë stili brilant i Fitzgerald-it dhe Capote-s, megjithëse është tërësisht i ndryshëm nga i imi. Personalisht, më pëlqen shumë stili i Chandler-it.

Si ka ndryshuar skena letrare në Japoni që kur filluat të shkruanit dhe të botonit më shumë se 40 vjet

më parë, dhe a ndiheni pjesë e asaj scene apo jashtë saj?

Mendoj se shkrimtarët e rinj këto ditë kanë lënë mënjane idetë me pretendime për “kështu duhet të jetë letërsia” dhe shkruajnë *fiction* me një qasje më të lirë dhe fleksibël. Të cilën e duartrokas vërtet. Në rastin tim, ama, thjesht vazhdoj të punoj në mënyrën time, dhe nuk mund të them se çfarë marrëdhënieje mund të kem me këto ndryshime në skenën letrare.

Çfarë ndryshimesh keni parë të lexuesit tuaj, si në Japoni, ashtu dhe ndërkombëtarisht, dhe a lehtësohet apo vështirësohet e shkruara teksta ju vazhdoni pa ndalur?

Edhe në Japoni edhe jashtë duket se numri i lexuesve të mi në botë sa vjen e rritet, dhe më duken befasues numrat. Në Laos më ka ndaluar një lexuese

tajlandeze për të më përshëndetur, në Dresden ishte një lexues nga Shqipëria, dhe në Tokio ishte një lexues indonezian. Shpesh ndihem sikur nuk jam vetja ime e vërtetë, sikur jam kthyer në një person fiktiv...

Asgjë prej këtyre, ama, nuk e ka bërë më të lehtë shkrimin e romaneve, apo më të vështirë. Thjesht jam mirënjohës që kaq shumë njerëz, një numër që nuk e kam pritur kurrë, lexojnë librat e mi. Jo të gjithë janë aq të bekuar sa unë.

Fiksioni japonez tani përfaqëson çerekun e të gjithë fiksonit të përkthyer në Britani. Përse mendoni se ka një pëlqim kaq të gjerë?

Nuk e dija që romanet japoneze ishin të famshme në Britani. Cila është arsyeja? Nuk ia kam idenë. Mbase mund të ma thoni ju – do të doja ta dija.

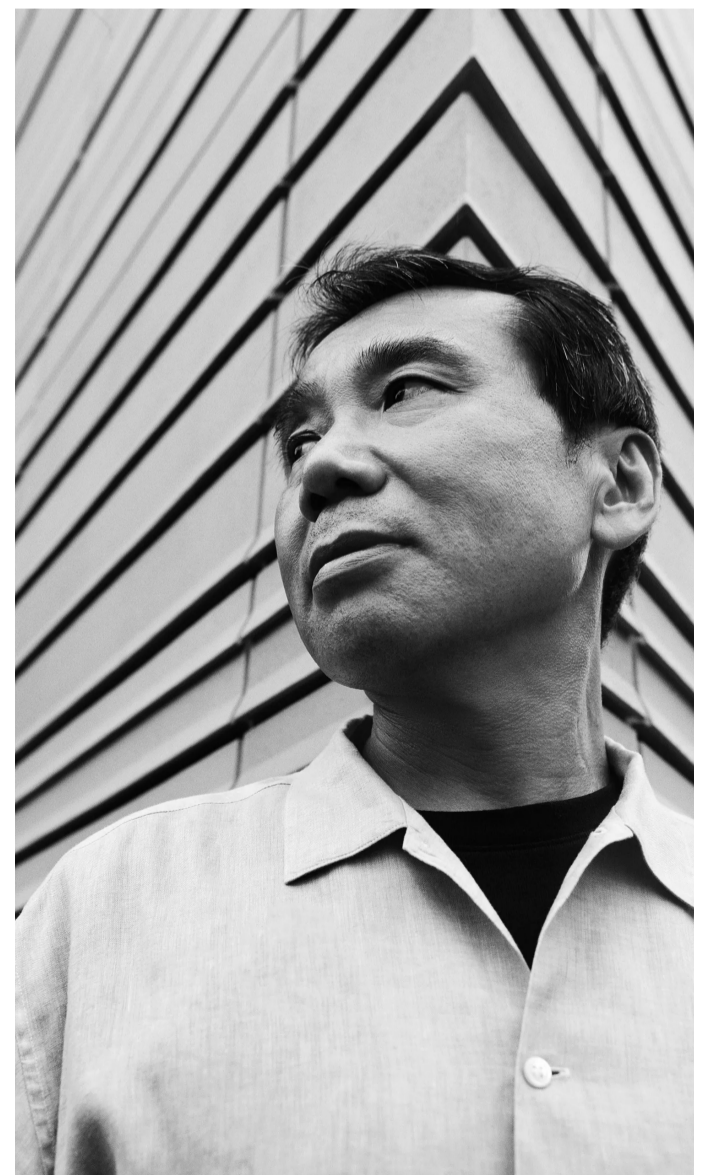
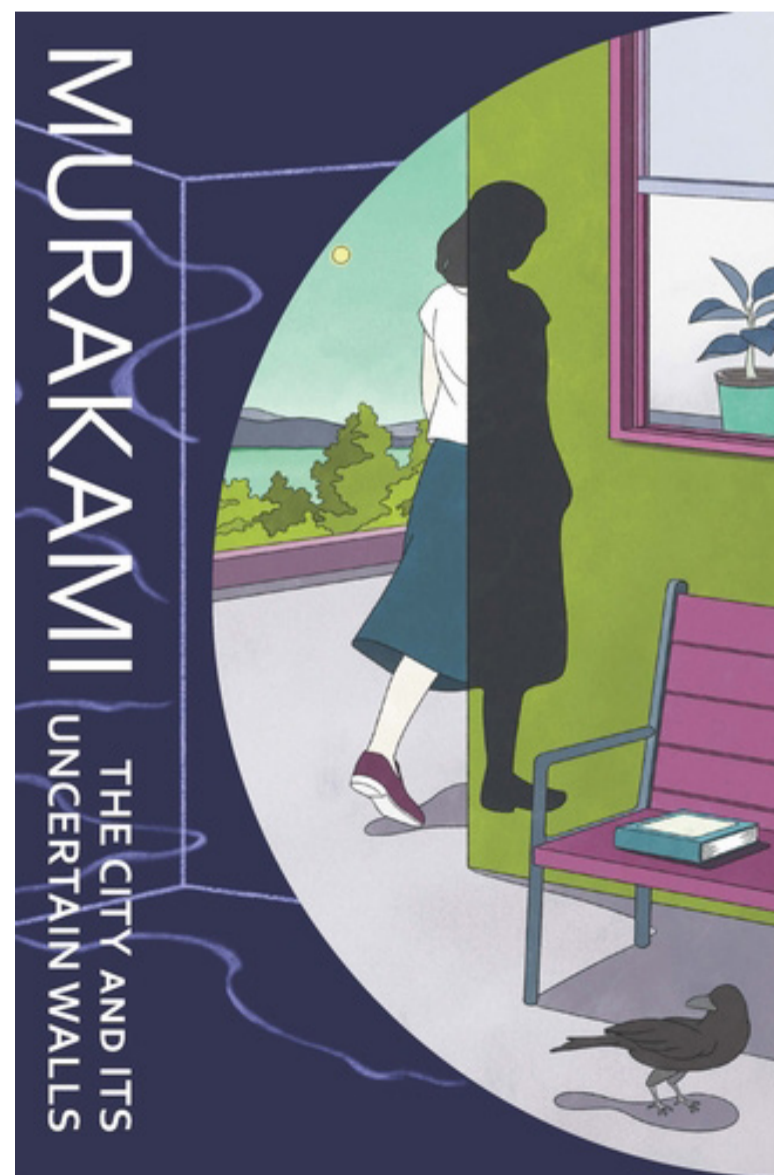
Ekonomia japoneze nuk po shkon mirë këto ditë, dhe mendoj se është gjë e mirë që eksporti kulturor mund të japë ndonjë lloj kontributi, megjithëse eksportet letrare nuk bëjnë shumë, apo jo?

Kritika e Mieko Kawakamit mbi gratë në librat tuaj, i bërë në 2017, a pati ndonjë ndikim mbi mënyrën si i shkruani personazhet femërore?

Librat e mi janë kritikuar kaq shumë gjatë viteve, sa nuk e mbaj mend se në çfarë konteksti janë bërë kritikant. Dhe as nuk i vë shumë re.

Mieko është një mike e ngushtë dhe një grua shumë inteligjente, kështu që jam i sigurt se çfarëdo kritike ka bërë, i ka rënë në të. Por sinqerisht, nuk e kujtoj se çfarë ka kritikuar saktësisht. Për sa i përket grave dhe veprave të mia, ama, rastësisht të gjithë lexuesit e mi janë të ndarë barabar në burra dhe gra, një fakt që më bën shumë të lumtur.

Përktheu Enxhi Hudhri

Karikaturë nga Arben Mexsi